

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-практичний журнал

3 (41) ' 2008

УДК 347.(77+78)

Журнал засновано у лютому 2002 року,
переіменовано у листопаді 2005 року,
внесено до переліку фахових видань
ВАК України з юридичних наук

Зміст

Авторське право

С. Бутнік-Сіверський	Майнові авторські права як об'єкт спадкування	3
В. Дроб'язко	Елементи авторського права Київської Русі	13
О. Штефан	Твори, які не є об'єктами авторського права	28

Торговельні марки

Т. Коваленко	Торговельна марка дистриб'ютера	35
---------------------	---------------------------------------	----

Захист прав

О. Буров, Д. Бурова, А. Пенська	Кіберзлочинність як загроза інформаційному суспільству	39
--	---	----

Право та інновації

С. Ревуцький	Необхідність наближення інноваційного розвитку економіки України до світового рівня	45
---------------------	---	----

Інтелектуальна економіка

- Е. Ионин** Имущественное положение предприятий:
экономико-правовой аспект 52
- С. Грицуленко** Теоретичні та практичні питання формування і розвитку інтелектуального капіталу 62

До відома

Рекомендації Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 40-річчю кафедри економічної теорії ПДТУ
“Теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в умовах глобальних економічних систем”
(16—18 травня 2008 р., м. Маріуполь) 69

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

У 2008 році науково-практичний журнал Теорія і практика інтелектуальної власності виходитиме один раз на два місяці. Передплату нашого журналу ви зможете здійснити у будь-якому поштовому відділенні України.

Вартість передплати на 2008 рік					
	Індекс	2 міс/грн	4 міс/грн	6 міс/грн	12 міс/грн
Фізичні та юридичні особи	23594	13,62	27,24	40,86	81,72

Сподіваємося, що наш журнал стане корисним помічником у вашій справі!

З глибокою повагою
редакційна колегія

МАЙНОВІ АВТОРСЬКІ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ СПАДКУВАННЯ

Сергій Бутнік-Сіверський,
*аспірант НДІ інтелектуальної власності
АПрН України*

I. Вступ. В умовах інформаційно-го суспільства, коли постійно розвиваються комп'ютерні технології, Інтернет, використовуються цифрове фото та відео, і все більше людей залучаються до креативної роботи в різних сферах науки, літератури і мистецтва, спадкування майнових авторських прав, які виникають при цьому, набуває важливого значення, адже ці права несуть в собі комерційну цінність, а тому дають можливість автору, а після його смерті — спадкоємцям, одержувати додаткові доходи від використання творів.

Майнові авторські права є особливим об'єктом спадкування, адже на відміну від нерухомого і рухомого майна, вони мають нематеріальний характер, не підлягають поділу і здійснюються спадкоємцями спільно, діють протягом встановленого законом строку. Але, на жаль, законодавство України не приділяє належної уваги цьому об'єкту спадкування: чітко не визначає його особливості, не розкриває питання які саме майнові авторські права переходять до спадкоємців, однозначно не встановлює чи переходять в спадщину право участі у реалізації проектів творів архітектури, містобудування, садо-

во-паркового мистецтва та право доступу до твору образотворчого мистецтва, а також не достатньо врегульовує питання спадкування права слідування. Ці та інші прогалини в законодавстві стосовно регулювання відносин спадкування майнових авторських прав можуть призводити до неоднозначного тлумачення норм права та виникнення колізій на практиці, а тому це питання потребує ретельного вивчення, а законодавство — вдосконалення.

Теоретичну основу дослідження становлять праці з питань права інтелектуальної власності та спадкового права таких вчених-юристів: О.Підпригори, О.Святоцького, Г.Чурпіти, І.Томарова, О.Сергєєва, Е.Гаврилова, І.Янушкевича, М.Мірошникової, А.Мелузової, С.Фурси, Ю.Заїки та ін.

II. Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження питання, які саме майнові авторські права можуть переходити у спадщину, тобто бути об'єктом спадкування за українським законодавством.

III. Результати. Об'єкти спадкування бувають майнового характеру і немайнового. До об'єктів майнового характеру належать житлові будинки, квартири, земельні ділянки, засоби виробництва, транспортні засоби, цінні папери, а також інше

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

майно споживчого та виробничого призначення. До об'єктів немайнового характеру належать права в галузі інтелектуальної власності [1], зокрема авторське право (у суб'єктивному розумінні), тобто сукупність прав, які належать спадкодавцю у зв'язку зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва [2].

До творів у галузі науки, літератури і мистецтва, які підлягають правовій охороні (об'єкти авторського права), належать різні види літературних і художніх творів, комп'ютерні програми, бази даних та інші твори.

Отже, необхідно відрізнити об'єкти авторського права, тобто твори у галузі літератури, науки і мистецтва, і авторське право як об'єкт спадкування. Адже в спадщину переходить не сам твір в його об'єктивному вираженні, а сукупність авторських прав на нього. Об'єкт, в якому втілено твір, входить до складу спадщини лише у разі, якщо спадкодавець мав право власності на нього. Так, наприклад, картина не буде успадковуватися, якщо за життя спадкодавця її продав чи подарував, а будуть успадковуватися лише авторські права на цю картину.

Авторські права поділяються на майнові та особисті немайнові. Як зазначає польський вчений А.Войцеховська, "майнові права забезпечують виключність автора у галузі економічної експлуатації твору; натомість особисті немайнові права захищають емоційний зв'язок, який єднає автора з його твором" [3].

В ч. 1 ст. 29 Закону України "Про авторське право і суміжні права" [4] (далі — Закон) чітко встановлюється, що в спадщину переходять

майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, а особисті немайнові права у спадщину не переходять.

В ст. 440 Цивільного кодексу України [5] (далі — ЦКУ) визначається, що майновими правами інтелектуальної власності на твір є:

- 1) право на використання твору;
- 2) виключне право дозволяти використання твору;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

А в ст. 15 Закону встановлено, що до майнових прав автора на твір належать:

- 1) виключне право на використання твору;
- 2) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Отже, на відміну від Закону, де всі майнові права автора є виключними, в ЦКУ виключним вважається лише право дозволяти використання твору. Крім того, ЦКУ передбачено майнове право, яке відсутнє в Законі — право перешкоджати неправомірному використанню твору. Постає питання, яку саме норму необхідно застосовувати для визначення обсягу майнових прав, що належать автору і які можуть потім переходити в спадщину? Напевно для вирішення цього питання мають застосовуватися саме норми ЦКУ як нормативного акта, прийнятого пізніше ніж Закон. Але все ж зазначені розбіжності потребують подальшого узгодження для того, щоб попередити виникнення можливих колізій на практиці.

Закон також містить досить широкий перелік правомочностей особи, яка має виключне право на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами. До нього належить право дозволяти чи забороняти:

- 1) відтворення творів;
- 2) публічне виконання і публічне сповіщення творів;
- 3) публічну демонстрацію і публічний показ;
- 4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;
- 5) переклади творів;
- 6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;
- 7) включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;
- 8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору;
- 9) подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором;
- 10) здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;

11) імпорт примірників творів. Цей перелік правомочностей не є вичерпним, адже суспільство постійно розвивається і можуть з'являтися нові види використання творів.

Звернемо також увагу на те, що, залежно від характеру твору, іноді реалізуватися може лише частина зі згаданих правомочностей. Так, наприклад, право на переклад не може застосовуватися до музичного твору, а право на виконання — до твору образотворчого мистецтва тощо.

Таким чином, в спадщину переходять всі майнові права автора, передбачені в ЦКУ, включаючи згадані вище правомочності, що деталізують право на використання твору.

Однак, серед майнових прав автора ст. 15 Закону згадує право автора на переробку, адаптацію, аранжування та інші подібні зміни твору, а оскільки майнові права автора переходять у спадщину, то звідси випливає, що спадкоємці, наприклад, відомого письменника можуть власноруч переробити його твір, або дозволити його переробку. Але, окрім майнових прав автора, існують ще особисті немайнові права, які відповідно до ч. 10 ст. 28 Закону охороняються безстроково. До них зокрема належить право на недоторканість твору, яке захищає твір від спотворень та інших посягань. А тому спадкоємець, до якого переходить майнове право на переробку, не набуває повної її свободи. Мається на увазі, що при переробці не повинно відбуватися перекручення чи спотворення змісту або основних думок автора, а тим більше завдання шкоди його честі та репутації. Наприклад, якщо при адаптації роману здійснюється пристосування (полег-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

шення) його тексту для тих, хто починає вивчати іноземну мову, то в результаті цього його сюжетна лінія має бути витриманою, вона не повинна перекручуватися чи спотворюватися. Під час такої переробки мають дотримуватися принципи добросовісності та розумності, що діють в цивільному праві. Таким чином, особисте немайнове право на недоторканість твору обмежує майнове право на переробку, адаптацію, аранжування та інші подібні зміни твору.

Автору чи іншій особі, яка має авторське право, належить право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору (крім випадків вільного використання твору). Це право є майновим, воно впливає з виключного права на дозвіл або заборону використання твору іншими особами і є пов'язане з ним. Так, при передачі останнього набувач автоматично набуває і право на авторську винагороду при використанні твору. Тобто, право на винагороду не є самостійним майновим правом, і не може бути передане окремо від виключного права на дозвіл або заборону використання твору. Саме тому законодавець не включає його до переліку майнових прав автора, що міститься в ст. 440 ЦКУ та ч. 1 ст. 15 Закону, а розміщує окремо в ст. 445 ЦКУ та ч. 5 ст. 15 Закону.

Розмір і порядок виплати авторської винагороди за створення і використання твору встановлюються в авторському договорі або у договорах, що укладаються за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, які використовують твори. Крім того, Постановою

Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 №72 "Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав" встановлено мінімальні ставки авторської винагороди. Винагорода може здійснюватися у формі одноразового (паушального) платежу, або відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (роялті), або комбінованих платежів.

Отже, враховуючи те, що право вимагати виплати винагороди за використання твору є майновим, воно, як і інші майнові права автора, переходить у спадщину. Варто тільки зауважити, що від спадкування цього права та інших майнових авторських прав слід відрізнити спадкування авторської винагороди, яку було нараховано за життя автора, але він своєчасно її не отримав, або нараховано, відповідно до авторського договору на використання твору, вже після смерті автора, але до прийняття спадкоємцями спадщини. Як зазначає Ю.О. Заїка, в цьому разі об'єктом спадкування є не виключне авторське право, а певна грошова сума [6].

Крім розглянутих вище прав автора, в законодавстві України передбачаються також права, які не вдається чітко віднести до категорії особистих немайнових чи майнових прав; крім того вони стосуються лише окремих видів творів. До таких прав належать:

- 1) право участі у реалізації проєктів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва;
- 2) право доступу до твору образотворчого мистецтва;
- 3) право слідування.

Враховуючи те, що ці права мають певні особливості (специфіку), які не дають можливості включити їх до переліку особистих немайнових чи майнових прав автора на твір, ми пропонуємо віднести їх до особливої групи прав — *специфічних авторських прав*.

На наш погляд, запровадження такої категорії, з методологічної точки зору, полегшить вивчення суб'єктивного авторського права як цілісної упорядкованої сукупності прав автора, спростить їхнє розуміння і позитивно вплине на науку і навчальну дисципліну права інтелектуальної власності загалом. Крім того, зауважимо, що ми не намагаємося жодним чином порушити дуалістичну природу авторського права, яка вже утвердилася в романо-германській правовій сім'ї, а лише робимо спробу об'єднати в окрему групу ті авторські права, які можна віднести і до майнових, і до особистих немайнових прав. Саме тому законодавець не включає їх до відповідних переліків прав автора, а відсутність серед науковців єдиної точки зору щодо віднесення їх до тієї чи іншої групи прав свідчить про їх двояку природу.

Спробуємо розглянути окремо кожне з цих специфічних авторських прав та визначити особливості їх спадкування в Україні.

Право участі у реалізації проєктів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва полягає в тому, що автор зазначених творів має право вимагати своєї особистої участі при їх реалізації. Це означає також, що автор має право брати участь уже при розробці документації для реалізації зазначених творів. Основним призначенням цього права є забезпечен-

ня контролю автора за точним втіленням твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва в реальні об'єкти [7]. В Законі це право передбачене в ст. 15, яка називається "Майнові права автора", де закріплюється, що виключні права авторів на використання зазначених творів передбачають право участі у реалізації їх проєктів. Крім того, це право деталізовано в ст. 30 Закону України "Про архітектурну діяльність" [8], яка називається "майнові права на об'єкт архітектури". В ній визначено, що "автор проєкту твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва має виключне право на участь у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником (забудовником) або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює, а також на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції".

Тобто, можна зробити висновок, що законодавство відносить це право до майнових прав автора, і стосується воно лише окремих видів творів. А тому, як і всі інші майнові права, воно може бути передане, в тому числі в порядку спадкування. Однак, А.О.Мелузова зазначає, що можливість спадкування права на особисту участь в реалізації проєкту є досить спірною, оскільки це право нерозривно пов'язане з особистими професійними навичками померлого автора, якими спадкоємці можуть і не володіти [9]. Справді, якщо ще раз звернутися до згаданого Закону Ук-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

раїни "Про архітектурну діяльність", то можна помітити, що саме за участю архітектора — автора затвердженого проекту виконуються робоча документація для будівництва або авторський нагляд за її розробкою (ч. 2 ст. 8, ч. 3 ст. 11). Тому, хоча право участі в реалізації проектів перелічених творів пов'язане з виключним правом на їх використання, воно, на наш погляд, має більше особистий немайновий характер, аніж майновий. Так, в ч. 2 ст. 1270 Цивільного кодексу Російської Федерації [10], що набрав чинності 1 січня 2008 р., практична реалізація архітектурного, дизайнерського, містобудівного та садово-паркового проекту належить до виключних прав автора, і є одним з різновидів використання твору. А в ч. 3 ст. 1294 згаданого кодексу водночас визначено, що автор зазначених творів вправі вимагати від замовника проекту надання права на участь в реалізації свого проекту, якщо договором не передбачено інше. Тобто за російським законодавством право на практичну реалізацію архітектурного, дизайнерського, містобудівного та садово-паркового проекту є майновим правом автора, і у зв'язку з цим може відчужуватись, а право на особисту участь у реалізації проекту має більш особистий характер і належить саме автору.

Таким чином, питання про віднесення права участі у реалізації проектів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва до майнових чи особистих немайнових прав автора є досить дискусійним, а тому потребує детального вивчення, а законодавство, що врегульовує ці правовідносини — вдосконалення.

Право доступу до твору образотворчого мистецтва, відповідно до ст. 26 Закону, полягає в тому, що "при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору, з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника твору не можна вимагати доставки твору авторові". Але з цих норм Закону не вдається однозначно встановити який саме характер має право доступу: майновий чи особистий немайновий. А тому серед вчених виникають дискусії з приводу вирішення цього питання. Так, Е.П.Гаврилов відносить його до особистих прав автора, мотивуючи це тим, що в протилежному випадку воно було б зазначене серед майнових прав автора у відповідній статті закону. Його відсутність в переліку особистих немайнових прав Е.П.Гаврилов пов'язує зі специфікою об'єкта (твору образотворчого мистецтва) [11]. І.П.Янушкевич також вважає, що право доступу є немайновим, пояснюючи це тим, що воно має особливий, особистий характер [12]. З цією позицією не погоджується О.П.Сергєєв, який зазначає, що право доступу надається автору твору для забезпечення можливості відтворення твору, тобто для реалізації майнового права. Відсутність же вказівки на це право у переліку майнових прав автора пояснюється невичерпністю зазначеного переліку [13]. М.Мірошникова також

вважає право доступу майновим, оскільки воно покликане, перш за все, задовольняти економічні інтереси автора [14]. На думку ж Г.Чурпіти, право доступу є синтезом майнового та особистого немайнового права. Його майновий характер пов'язаний із забезпеченням можливості реалізації права автора відтворювати створений ним твір, а немайновий — в неможливості переходу даного права до правонаступників, зокрема спадкоємців [15]. На наш погляд, *право доступу є особливим (специфічним) особистим немайновим правом*. Це пояснюється тим, що, як і будь-яке особисте немайнове право автора, воно не може бути передано іншим особам, зокрема переходити в спадщину, а при переданні виключних майнових прав на твір образотворчого мистецтва, право доступу до нього у автора все одно залишається. Специфіка ж цього права полягає в тому, що воно:

- 1) стосується лише творів образотворчого мистецтва;
- 2) на відміну від інших особистих немайнових прав, припиняється після смерті автора, тому що в силу свого характеру не може бути реалізоване.

Звернемо увагу також на зв'язок права доступу з майновим правом на відтворення твору, адже відповідно до Закону саме з метою відтворення твору надається доступ до нього, тобто право доступу забезпечує реалізацію права на відтворення. Але може виникнути ситуація, коли автор передав свої виключні майнові права на твір, до яких, як відомо, належить і право на відтворення. Тобто в цьому разі автор не буде мати права виготовляти примірники, слайди, картки тощо та в інший спосіб відтворювати твір (за винят-

ком випадків вільного відтворення твору, передбачених Законом), а отже право доступу іноді може здійснюватися не з метою реалізації права на відтворення, а з іншою метою — наприклад, створення нового оригінального твору образотворчого мистецтва, в якому присутні певні елементи попереднього. Розглянутий випадок є ще одним аргументом на користь того, що право доступу має більше особистий немайновий характер, аніж майновий.

Останнє право, яке ми відносимо до специфічних авторських прав — це *право слідування*. Воно визначено в ст. 27 Закону відповідно до якої "автор твору образотворчого мистецтва, а у разі його смерті — спадкоємці, впродовж строку дії авторського права користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору. Виплата винагороди у цьому випадку здійснюється зазначеними аукціонами, галереями, салонами, крамницями тощо". Крім того, право слідування передбачається і в ст. 448 ЦКУ, тут законодавець його називає правом автора на частку від суми продажу оригіналу твору. Відповідно до цієї статті "автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненим автором. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору".

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Отже, ЦКУ до об'єктів права слідування відносить набагато ширше коло творів, ніж Закон, адже до оригіналів художніх творів чи оригіналів рукописів літературних творів належать не лише оригінали творів образотворчого мистецтва, а й оригінали усіх інших літературних та художніх творів, передбачених в п. 1 ч. 1 ст. 433 ЦКУ. Наприклад, це може бути оригінал аудіовізуального чи фотографічного твору. Враховуючи ж все більше поширення застосування цифрової фотографії та відеозйомки, постає питання: що саме буде виступати в такому випадку оригіналом твору? Напевно, це буде сам графічний чи відеофайл, а він, як відомо, може бути перенесений чи скопійований на інші цифрові носії інформації, відредагований, переконвертований в інші формати, роздрукований, розміщений в Інтернеті тощо, а тому фотографічні та аудіовізуальні твори все частіше стають не пов'язаними безпосередньо з тими матеріальними об'єктами, в яких вони втілені, і за своєю цифровою природою не можуть виступати об'єктами права слідування.

Тому коло об'єктів права слідування за ЦКУ є занадто широким і потребує звуження. Адже у зв'язку з тим, що цю норму можна по-різному тлумачити, на практиці можуть виникати спірні ситуації з приводу того чи поширюється на той чи інший твір право слідування. Постає лише питання до якого ступеня необхідно звужити коло цих об'єктів.

І. Томаров також наголошує, що визначення об'єкта права слідування в ЦКУ є вкрай невдалим і зазначає, що прийнятним є формулювання Закону України "Про авторське право і суміжні права", де йдеться

про "твори образотворчого мистецтва", під якими звичайно розуміють твори графічного і пластичного мистецтва [16]. Дійсно, віднесення творів образотворчого мистецтва в Законі до об'єктів права слідування є доцільним і справедливим, адже ці твори не можуть бути відділені від матеріального носія, в якому вони виражені, а тому їх автор позбавлений тієї можливості одержувати винагороду за кожний проданий примірник твору, якою наділений письменник чи композитор.

Крім того, І.Томаров ще зазначає, що авторські копії творів образотворчого мистецтва (тобто копії, які створив безпосередньо автор оригіналу) охороняються як самостійні об'єкти, а тому на них також має розповсюджуватись право слідування [16]. Справді, копія твору образотворчого мистецтва не може бути повністю ідентична оригіналу і теж є результатом творчої діяльності (хоча й творчий внесок автора тут безумовно набагато менший). А оскільки авторські копії не можуть бути відділені від матеріального носія, то поширення на них права слідування є дійсно необхідним.

В ст. 14 ter Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів до об'єктів права слідування віднесені оригінали творів мистецтва і оригінали рукописів письменників і композиторів (але з застереженням, що для цього має бути уповноваження національного законодавства). На наш погляд, це коло об'єктів також визначено занадто широко, оскільки до творів мистецтва належать, зокрема, аудіовізуальні та фотографічні твори; віднесення ж їх до об'єктів права слідування, як зазначалося вище, є спірним. Стосовно ж оригіналів

рукописів письменників і композиторів (або оригіналів рукописів літературних творів, як це визначено в ЦКУ), то ми також не погоджуємося з поширенням на них права слідування. Це пов'язано з тим, що літературні твори можна переписувати безліч разів, а прослідкувати потім який рукопис є оригіналом, а який ні буде досить важко. Крім того, ця норма поступово починає втрачати своє практичне значення, адже зараз, в ХХІ столітті, коли все більше письменників пишуть свої твори не від руки, а з використанням комп'ютерної техніки, рукописи взагалі можуть бути відсутні.

Тому, можна зробити висновок, що до кола об'єктів права слідування мають належати лише оригінали та авторські копії творів образотворчого мистецтва (творів живопису, скульптури та графіки), а у зв'язку з цим необхідно внести відповідні зміни до ст. 448 ЦКУ, адже цей кодифікований нормативно-правовий акт було прийнято пізніше ніж Закон, і саме його норми застосовуються для вирішення питання чи є той чи інший твір об'єктом права слідування.

Ще однією особливістю законодавчого закріплення права слідування є те, що за Законом кожен наступний продаж твору має здійснюватися через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, тобто публічно, а в ЦКУ, як і в Бернській конвенції, така вимога відсутня. Це є позитивним кроком в вітчизняній правотворчості, адже тепер власник оригіналу твору не зможе обійти права слідування, продавши цей твір безпосередньо, без залучення зазначених посередників.

Необхідно також зазначити, що право слідування може виникнути

лише за умови відчуження оригіналу твору його автором. Тобто, якщо автор протягом свого життя оригінал твору не продав, а це зробили його спадкоємці, то право слідування виникнути в них вже не може. Причому це застереження міститься не лише в ЦКУ та Законі, а й в Бернській конвенції.

Право слідування не можна чітко віднести до майнових чи особистих немайнових прав, воно має двояку правову природу, і саме тому ми відносимо його до групи специфічних авторських прав. Так, майновий характер цього права полягає у тому, що воно переходить у спадщину і діє протягом того ж строку, що встановлений для майнових авторських прав, а особистий немайновий — в тому, що воно не може бути відчужене іншим особам, як самим автором, так і його спадкоємцями. Тобто навіть, якщо спадкоємці передають свої виключні майнові права на твір іншій особі, право слідування за ними все одно залишається.

Звернемо увагу на законодавче закріплення спадкування права слідування, що міститься в ст. 448 ЦКУ. Відповідно до цієї статті, "право слідування переходить до спадкоємців автора твору та спадкоємців цих спадкоємців". Стосовно цього положення, О. Штефан слушно зазначає, що таке уточнення суб'єктів, до яких може перейти право слідування, є недоречним і практичного значення фактично не має, оскільки головним є строк чинності майнових прав на твір [17].

Слід зазначити, що перехід права слідування у порядку спадкового правонаступництва (*mortis causa*) законодавство деяких країн світу не передбачає. Так, цей перехід не виз-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

нається в Німеччині, Чилі, Угорщині, Італії, а тому право слідування в цих країнах припиняється зі смертю автора [16].

IV. Висновки. Таким чином, при спадкуванні авторських прав в спадщину можуть переходити майнові права автора та право слідування як специфічне авторське право. Можливість спадкування права участі у реалізації проектів творів архітекту-

ри, містобудування, садово-паркового мистецтва є дискусійною. Право доступу до твору образотворчого мистецтва не успадковується, а тому, з метою усунення можливих колізій на практиці, пропонуємо внести зміни до Закону України "Про авторське право і суміжні права", чітко визначивши у ст. 29, що це право у спадщину не переходить. ♦

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. — К.: Істина, 2004. — С. 816.
2. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 29.
3. Войцеховська А. Особисті авторські права та їх охорона за польським законом про авторське право і суміжні права // Інтелектуальна власність. — 2005. — №2. — С. 20.
4. Закон України "Про авторське право та суміжні права" від 11.07.2001 № 2627-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 43. — Ст. 214.
5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
6. Заїка Ю.О. Спадкове право України. — К.: Істина, 2006. — С. 51.
7. Право інтелектуальної власності / За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. — К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2002. — С. 247.
8. Закон України "Про архітектурну діяльність" // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 31. — ст. 246.
9. Мелузов А.О. Наследование авторских прав // Интеллектуальная собственность: правовые, экономические и социальные проблемы. Сборник трудов аспирантов РГИИС в трех частях. — М.: РГИИС, 2002, часть 2. — С. 5.
10. Российская газета. — 2006. — 22 декабря.
11. Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону РФ "Об авторском праве и смежных правах". — М.: Спарк; Фонд "Правовая культура", 1996. — С. 85.
12. Янушкевич И.П. Авторское право в Российской Федерации: Учебное пособие. — М.: ИНИЦ Роспатента, 2000, С. 31.
13. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. — М.: Проспект, 2003. — С. 221.
14. Мирошникова М. Особенности перехода авторских прав по российскому гражданскому праву // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2002. — №8. — С. 24.
15. Чурпіта Г. Право доступу до твору образотворчого мистецтва // Інтелектуальна власність. — 2005. — №5. — С. 18.
16. Томаров І. Право слідування і право попереднього користувача: юридична природа та місце в системі інтелектуальних прав // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2006. — №6. — С. 19.
17. Штефан О. Дещо до колізійної неузгодженості положень ЦК України з іншими нормативно-правовими актами у сфері авторського права // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2007. — №1. — С. 18.

ЕЛЕМЕНТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Володимир Дроб'язко,
завідувач сектору суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності АПРН України,
кандидат філологічних наук

Територія сучасної України здавна була місцем різних додержавних і державних утворень. Тут ще за мезоліту склалися племена і відбулося формування первіснообщинного ладу. В часи неоліту виникла Трипільська культура. В кінці II на початку I тисячоліття до нашої ери у Придніпров'ї з'явилися кіммерійці. В VII столітті сюди із-за Дону переселилися кочові племена скіфів. Існує думка, що саме вони стали протослов'янами. У VII—V столітті до нашої ери на північному узбережжі Чорного моря оселилися греки, а в II столітті до нашої ери у степових районах України з'явилися сармати. Скіфи і сармати мали протодержавні утворення, а греки заснували Тіру (тепер Білгород-Дністровський), Ольвію і Херсонес та інші міста-держави, утворили Боспорську державу.

В цей час у лісостепових, поліських і частково степових районах сучасної України мешкали східнослов'янські племена. В IV столітті нашої ери у боротьбі з татарами в межиріччі Дніпра і Дністра склався східнослов'янський племінний союз антів. Антська держава проіснувала до початку VII століття і загинула від навали аварів.

У VIII—IX століттях з'явилися ранньофеодальні слов'янські держави Артанія, Куявія і Славія, а потім — могутня **Київська Русь**, розквіт якої припав на часи князювання Володимира Великого (бл. 980—1015 рр.) і Ярослава Мудрого (1019—1054 рр.). Назва цієї давньоруської держави походила від Києва як центру східних слов'ян, яких тоді іменували "русами" або "росами".

Давньоруська держава склалася як ранньофеодальна монархія. Це була відносно єдина, побудована на принципі сюзеренітету-васалітету держава. Її очолював великий київський князь, якому були підпорядковані місцеві правителі — його васали. Сформувалася і система посадництва. Діяльність великого князя спрямовувалася нарадою з верхівки феодалів. Пізніше для розв'язання найважливіших питань скликалися феодальні з'їзди.

В умовах первіснообщинного права поведінка східних слов'ян регулювалася звичаями. Дані про звичаї східних слов'ян містяться в літописах і повідомленнях зарубіжних авторів.

Київська Русь була великою державою середньовіччя, що здійснювала значний вплив на політичне

життя як країн Західної Європи, а також країн, що мали велике значення в системі торгівлі між Європою і Азією.

Історичні обставини Київської Русі сприяли становленню елементів авторського права. Найважливіші події суспільно-політичної історії припадають на часи князювання Володимира Святославовича (908—1005 рр.), Ярослава Мудрого (1019—1054 рр.) та Володимира Мономаха (1113—1125 рр.), коли було об'єднано всі землі східних слов'ян, зміцнено державне управління і запроваджено християнство, засновано школи для знаті й духовенства. Ярослав Мудрий зміцнив міжнародне становище Київської Русі, упорядкував законодавство, утвердив київську метрополію, розпочав забудову Києво-Печерського монастиря — потужного осередку культури. За Ярослава Мудрого було налагоджено перекладання з грецької та інших мов і переписування книжок, засновано бібліотеку при Софійському соборі.

Становленню елементів авторського права сприяло і введення християнства на Русі (988—989 рр.), яке стимулювало зростання насамперед державної, а потім і світської культури, передусім візантійського і болгарського культурного і літературного розвитку. Воно інтенсифікувало містобудування, розвиток образотворчого мистецтва, художніх ремесел, красномовства, поетичної та музичної творчості. В процесі християнізації на Русі поширюється книжна церковнослов'янська мова, літературне оформлення якої пов'язують із просвітительською діяльністю Кирила (Костянтина) і Мефодія та їхніх учнів і послідовників.

Церковнослов'янська мова протягом тривалого часу співіснувала і взаємодіяла з давньоруською. В XI—XII ст. утворилися два типи літературних стилів: перший — з перевагою елементів давньоруських, другий — з перевагою елементів церковнослов'янських. Перший тип згодом став ґрунтом, на якому формувалася українська літературна мова. Цим типом мови писалися графіті, побутові замітки і листи, ділові документи, мемуари, повчання, історіографічні твори. Другий тип мови застосовувався при написанні богослужбових книг та богословських творів, деяких офіційних документів, у церковно-монастирському діловодстві тощо.

Поява перекладної літератури викликана потребою в богослужбових книгах із введенням християнства на Русі. Із запровадженням шкільної освіти, будівництвом храмів зростає попит на християнську церковну літературу. Серед книжників посилюється зацікавлення світською, насамперед історіографічною та природознавчою літературою.

Уже в першій половині XI ст. на Русі почали самостійно перекладати як церковні, так і світські твори безпосередньо з грецької мови. В процесі трансплантації йшлося не про механічне перенесення тих або інших творів, а про продовження їхньої літературної історії на новому ґрунті в нових умовах.

Біблійні тексти перейшли в Київську Русь із Моравії та Болгарії, де були перекладені старослов'янською мовою Кирилом (Костянтином), Мефодієм та їхніми учнями. Із старозавітних книг особливою популярністю користувався Псалтир, що містив 150 псалмів.

Він став підручною богослужбовою і навчальною книгою. Поширення набули також "Пареміник" — збірник притч та уривків із Старого завіту, "Тлумачна книга", "Палєя історична", скорочений виклад і тлумачення старозавітного тексту під назвою "Книга битія небесі й землі", що була перекладена на Русі з грецького оригіналу, а також деякі інші біблійні книги. Великою популярністю користувалися новозавітні твори — Євангеліє і "Апостол". Із них komponувалися календарні, укладені відповідно до церковних служб євангелії та апостоли.

Популярними були в Київській Русі старозавітні, новозавітні та есхатологічні апокрифи.

Старозавітні апокрифи розповідають про створення світу, про бога і сатану, про Адама і Єву, про всесвітній потоп, Ноев ковчег, про царя Давида, про мудрого царя Соломона і демона Китовраса.

Новозавітні апокрифи поділяються на дві групи:

1) перекази про Ісуса Христа в апокрифічних євангеліях Іакова, Фоми і Никодима, в "Сказанні" Авродітіана тощо (мотиви цих апокрифів щедро використовували проповідники, упорядники "Тлумачної палєї" та четій-міней, автори ярмаркових і шкільних п'єс XVII—XVIII ст;

2) апокрифічні ходіння апостольські, які розвивали і доповнювали книгу "Діянъ апостольських", наприклад "Ходіння апостола Андрія", фрагмент якого увійшов до "Повісті минулих літ", де його було пристосовано до розповіді про заснування Києва на уподобаних Андрієм київських горах.

Апокрифи есхатологічні — про потойбічне життя, про рай і пекло, про кінець світу і "страшний суд"

над праведниками і грішниками тощо. Основою цих апокрифів послужили апокрифічні "Одкровенія апостола Павла", "Одкровеніє Мефодія Потарського", "Книга про тайни Єнохові", а також книги Даниїла, Ездри та ін.

Особливо популярним есхатологічним апокрифом за часів Київської Русі було "Ходіння богородиці по муках". У процесі побутування цей апокриф демокритизувався, обростав соціально-побутовими подробицями, зокрема у показі мук грішників, до яких віднесені не тільки людодіди, розпинателі Христа, погани, брехуни, наклепники, блудниці, злодії, п'яниці, а й несправедливі патріархи та єпископи, жорстокі князі та царі, більші та менші гнобителі, шахраї, шкуродери-купці.

Наявність цікавих сюжетів, багатих соціально-побутовими деталями й описами, опозиційність щодо канонів церкви зумовили перехід багатьох апокрифів й апокрифічних тем, образів та мотивів у народну творчість та нову літературу. Чимало апокрифічних сюжетів містять українські казки; ремінісценції їх помітні у травесійно-бурлескних творах мандрованих дяків, "Енеїди" І. Котляревського, творах Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, Лесі Українки.

Особливо популярними у Київській Русі, а потім і на Україні були життя Миколи Мирликійського та Олексія — "чоловіка божого". Житіє Миколи Мирликійського було перекладено безпосередньо з грецької мови в Києві, згодом доповнене місцевими легендами про чудеса святого вже на території Русі (в одній з народних пісень грецький епітет "мирликійський" переос-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

мислився на "мирнокиївський"). Життє Олексія — "чоловіка божого" із стислої сюжетної схеми канону про ідеального християнина розвивається в духовну пісню, популярну в репертуарі лірників, стає у XVII і XVIII ст. темою шкільної драми, основою віршованих і прозових розробок Лазаря Барановича, Симеона Полоцького, Дмитрія Туптала, Стефана Яворського, Феофана Прокоповича.

У Київській Русі були поширені й збірники гімнографії. Мінеї святкові об'єднували церковні пісні на відповідні дні року. "Тріодь цвітна" містила церковні пісні на найбільше християнське свято — великдень — та наступні тижні, "Тріодь пісна" включала пісні на дні семитижневого посту перед великоднем.

Серед книжників Київської Русі великою увагою користувалися твори християнської патристики.

Високим авторитетом у Давній Русі користувалися проповіді, слова і повчання видатного візантійського богослова, константинопольського архієпископа Іоанна, прозваного Златоустом (317—407 рр.). Із XI—XII ст. дійшов до нас збірник "Златоструй", який містить вибірки з його творів. Дещо пізніше з'явився на Русі збірник його слів та повчань "Златоуст". Учительно-ораторський досвід Златоуста справив помітний вплив на перших давньоруських проповідників — Феодосія Печерського, Іларіона, Кирила Туровського, Климента Сміятича, Серапіона та ін., а також на українських письменників-проповідників XIV—XVIII ст.

Серед творів візантійських богословів, перекладених за часів Київської Русі, виділяються polemічні трактати Василя Кесарійського та Афанасія Александрійського,

"Ліствиця" Іоанна Ліствичника (Сінайського), що містить настанови щодо самоудосконалення ченців, звід настанов про християн-неофітів — "Паранезис" — та інші проповіді й слова Єфрема Сіріна, компілятивні "Панденти" Антіона і Никона Черногорців. Із творів південнослов'янських проповідників були повчання найближчого і найталановитішого учня Кирила і Мефодія — Климента Болгарського чи Охридського.

Улюбленим збірником афоризмів була "Пчола" (XII—XIII ст.), укладена із світських та церковних книг ченцем Антонієм. Матеріал "Пчоли" поділено на тематичні слова: "про добродійність і злобу", "про мудрість", "про чистоту і цнотливість", "про мужність і про силу" та ін. Афоризми наводяться за порядком авторитетності джерел — спочатку з біблійних книг та творів "отців церкви", а потім з античних авторів (Манандра, Есхіла, Софокла, Евріпіда, Демокріта, Сократа та ін.).

Афоризмами "Пчоли" широко користувалися майже всі давньоруські книжники і вони самі доповнювали збірник влучними сентенціями та народними прислів'ями і приказками. Ремінісценції афоризмів "Пчоли" виразно помітні у творах Івана Величковського, Климента Зіновієва, Григорія Сковороди та інших письменників XVII-XVIII ст.

Безпосередньо з візантійської літератури на Русь переходять "Шестидневи" Василя Великого і Георгія Пісиди, уривки із "Шестидневів" Єфрема Сіріна, Григорія Назіанзіна, Іоанна Златоуста, Анастасія Сінаїта.

На основі природознавчих трактатів античних та східних авторів і частково біблійних переказів ви-

никли оповідання "Фізіолога", які прийшли на Русь через болгарські та сербські перекази. Композиційно вони складаються з двох частин: спочатку подається опис властивостей тварин, рослин чи мінералу, а потім наводяться аналогії між ними і людськими вчинками з обов'язковим навчанням у дусі моральних засад та символіки християнства.

Своєрідною географічною енциклопедією була "Християнська топографія Кузьми (Косьми) Індиноплава (того, що плавав до Індії)".

Писемність Київської Русі за своїла три візантійські хронографи: Хроніку Іоанна Малали, Хроніку Георгія Синкелла і Хроніку Георгія Амартола. Першу з них було перекладено в Болгарії за царя Симеона, однак збереглася вона лише на Русі у складі пізніших компіляцій; щодо другої, то одні дослідники вважають її занесеною з Болгарії, інші — за перекладену на Русі; третю перекладено безпосередньо з візантійського джерела у Києві за часів Ярослава Мудрого.

В системі історіографічних розповідей на Русі засвоювалися еллістичні повісті: про зруйнування Єрусалима, про Троянську війну, про Олександра Македонського, про Варлаама та Іоасафа, про Дігеніса Акріта. Ці повісті були улюбленою літературою давньоруських читачів, про що свідчать численні їх описи та редакції.

Перекладне мистецтво в часи Київської Русі досягло високого рівня. Добір засвоєних творів відзначався жанровим і тематичним розмаїттям, відповідав запитам часу. Якщо релігійна література перекладалася з найбільшою близькістю до оригіналу, переважно церковно-

слов'янською мовою, то історична, природнича і белетристична література зазнавали творчої переробки і мовного обрусіння.

Процес трансплантації візантійської, давньоморавської та давньоболгарської літератури сприяв засвоєнню нашими предками культурних надбань інших народів, знайомив їх з новими ідеями, морально-етичними засадами і філософськими поглядами, розширював їхнє світобачення, розвивав естетичні смаки, стимулював творчість місцевих книжників. У Київській Русі під впливом цієї літератури та на основі усної словесності розвивається оригінальне літописання, проповідництво, оригінальна агіографія і паломницьке мистецтво.

Серед перекладних і складених творів Київської Русі помітними були Ізборник 1073 р., Ізборник 1076 р.

Ізборник 1073 р. написав диякон Іван на замовлення Ізяслава. Це — збірник статей різних авторів, які повинні були відповісти читачам на різні питання з старозавітної та новозавітної історії, а також філософії, поетики, догматики і деяких природних уявлень Середньовіччя. Протографом Ізборника була книга, замовлена болгарським царем Симеоном на початку X ст. Київську копію зроблено за вказівкою синів Ярослава Мудрого — Святослава Ярославовича, а можливо, й Ізяслава Ярославовича. Книга великого формату, написана на пергаменті гарним уставним письмом. Текст прикрашено кольоровими заставками — фронтисписами і малюнками на берегах. Тут бачимо символи зодіака: стрільця, діву, рака, козерога тощо. Привертає увагу вихідна мініатюра, що зображує замовника книги Святослава Ярославовича з

княгинєю та синами. Художнє оформлення книги не поступається Остромировому євангелію і має з ним деякі загальні риси. Хоч Ізборник переписано з болгарського протографу, в ньому трапляються східнослов'янськи, що свідчить про працю місцевих писарів. Не викликає сумніву, що книга була написана, безперечно, у Києві 1073 р., про що сповіщає приписка писаря Іоанна в кінці книги, присвячена Святославу.

Ізборник 1076 р. — невеликого формату, містить уривки з різних грецьких авторів. Відкриває Ізборник вислів якогось калугора-ченця на користь "почитання книжного". Найбільше місця в ньому займають Афанасієві відповіді, Стословець, Премудрість Ісусова сина Сірахова та ін. Переписав книгу "грішний Іоанн", про що свідчить його приписка. Він був не просто писарем, а редактором-упорядником, який намагався полегшити читачам розуміння складних філософських понять. Частина творів, що увійшли до Ізборника, перекладено безпосередньо з грецької мови, але деякі уривки були взяті з більш ранніх київських перекладів, зокрема з Ізборника 1073 р. Ізборник написано у Києві за часів Святослава Ярославовича. Писар книги — Іоанн, враховуючи його роботу над спрощенням стилістики та підбір текстів, був компетентним книжником-ерудитом, якого цілком доречно вважати письменником. Він досконало володів мистецтвом виготовлення рукописної книги, мав вишуканий почерк, сам малював заставки та численні ініціали.

Мстиславове євангеліє (рубіж XI—XII ст) — велика художньо оздоблена книга, призначена для чи-

тання в церкві у святкові дні. Написана гарним, великим уставом, прикрашена кольоровими заставками, мініатюрами євангелістів, великими ініціалами. Книгу виготовлено на замовлення князя Мстислава — сина Володимира Мономаха, в той час коли він був новгородським князем. Списав євангеліє Олекса Лазаревич, а писав золотом Жаден, возив його до Новгорода тіун Наслев. Всю справу з виготовлення євангелія було завершено в Києві.

Вихід Київської Русі на ширші міжнародні обрії спонукав книжників глибше освоювати власну історію. Записуються нові оповідання про східнослов'янські племена, про заснування міст, про воєнні походи й набіги кочівників, про князівські міжусобиці. Фіксуються також усні перекази, пісні та билини, доповнюються і переробляються давніші записи. Усе це об'єднується в єдиний історичний огляд або зведення ("ізвод") за роками, що й породжує жанр літопису.

Початковим літописом прийнято називати зведення 1093 р., укладене ймовірно, ігуменом Києво-Печерського монастиря Іоанном. До нього увійшли перероблене ігуменом Печерського монастиря Никоном Великим "Сказання про розповсюдження християнства на Русі", а також перші щорічні записи про київські події, зроблені самим Никоном від 1061 р.

"Повість минулих літ" мала три редакції, які не дійшли до нас у первісному вигляді, але збереглися в пізніших списках. Перша редакція належить Нестерові, який довів розповідь до 1113 р. Її було створено тоді, коли Києво-Печерському монастирю протегував київський князь Святополк. Другу

редакцію здійснив у Видубицькому монастирі його ігумен Сільвестр за князювання Володимира Мономаха. Її доведено до 1116 р. Події 1093—1113 рр. зазнали тут перетлумачення з метою прославлення діяльності Володимира Мономаха, спрямованої на зміцнення єдності Русі. Третю редакцію також було створено у Видубицькому монастирі в 1118 р. для сина Мономаха — Мстислава.

Київський літопис складено на основі втрачених Київського великокнязівського, Чернігівського й Переяславського літописів, сімейної хроніки Ростиславичів — нащадка князя Ростислава Мстиславича, внука Володимира Мономаха — й відредаговано наприкінці XII ст. ігуменом Видубицького монастиря Мойсеем. Він охоплює події здебільшого на південній Русі від 1111 до 1200 рр.

До літературної творчості за часів Київської Русі вдавалися не лише духовні, а й світські люди. У Лаврентіївському списку "Повісті минулих літ" від 1096 р. вміщено кілька творів Володимира Мономаха: повчання дітям, автобіографію, лист до Олега Святославича. Вважають, що повчання було створено близько 1117 р., коли його автор був великим князем київським (1113—1125 рр.). Із літературної спадщини Володимира Мономаха постає цілком виразна творча індивідуальність, вимальовується образ людини високих помыслів і діянь.

Одні проповіді в Київській Русі мали цілком виразний дидактичний характер і призначалися для широкого загалу слухачів та читачів; інші, урочисті, були розраховані на придворну князівську й церковно-богословську верхівку, знайому з християнською догматикою і здатну

оцінити риторичні та інші красномовства.

Першу групу представляють повчання, прості за змістом і літературним оформленням, — кілька повчань і послань одного із засновників Києво-Печерського монастиря Феодосія Печерського (бл. 1008—1074 рр.), повчання Георгія Зарубського (XII—XIII ст.), Григорія Філософа (перша половина XIII ст.) та деякі анонімні проповіді.

Другу групу представляють зразки високого красномовства, адресовані освіченим слухачам і читачам, — твори видатних письменників — проповідників Київської Русі — Іларіона ("Исповедание веры", "Слово о законе и благодати"), Климентія Смолятича ("Послание Фоме прозвиту"), Кирила Туровського (вісім слів на церковні свята, три повчання, два канони, 30 молитв, кілька послань, зокрема до князя Андрія Боголюбського, ігумена Києво-Печерського монастиря Василя).

Проголошення Бориса і Гліба, підступно вбитих у 1015 р., першими руськими мучениками викликало появу творів про них. Трагічну смерть братів описувала літописна повість 1015 р. Мабуть, на її основі та усних переказів з'являється "Сказаніє и страсть и похвала святу мученику Бориса и Глеба", приписуване Іакову Мніху, та "Чтеніє о житіи и о погубленіи блаженного стратотерпицу Бориса и Глеба" Нестора.

Найстарішою оригінальною пам'яткою про монастирських "подвижників" вважають "Житіє Антонія Печерського", яке, хоч і не дійшло до нас, згадується в Початковому літопису та "Києво-Печерському патерику". Другим було "Житіє Фео-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

досія Печерського", написане Нестором на початку XII ст., можливо, в 1108 р., після "Чтенія" про Бориса і Гліба.

До оригінальних літературних творів належить "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона, "Послання" Климента Смолятича, твори Кирила Туровського, "Повчання" Володимира Мономаха, "Слово о полку Ігоревім", "Житіє і ходіння Данила".

"Слово про закон і благодать" виголошене Іларіоном перед представниками вищої київської знаті на чолі з Ярославом Мудрим у 1037—1051 рр., мабуть, у Софійському соборі у зв'язку з якоюсь святковою подією. Найімовірніше, це було свято на честь закінчення будівництва Софійського собору, тобто освячення храму. В ньому в художній формі втілено патріотичну ідею незалежності Русі в усіх галузях суспільного життя, прославляються її видатні державні та культурні діячі — Володимир, Ольга, Ярослав.

Климент Смолятич — другий після Іларіона митрополит з руських, поставлений Ізяславом Мстиславичем у 1147 р., був освіченою людиною. Літопис називає його книжником і філософом. Автор кількох "слів", зокрема полемічного "Послання" до смоленського священника Фоми, в якому він спростовує нападки свого опонента. Твір Климента — зразок епістолярного жанру з яскраво вираженим ставленням до адресата, якого автор викриває в невігластві і загалом відстоює своє право на титул "філософа". Неперевершений знавець "святого письма" Климент Смолятич обстоює його символічне значення. У своєму творі він спирається не тільки на отців церкви, а й на Гомера,

Аристотеля, Платона, що свідчить про обізнаність освічених людей Давньої Русі з творами видатних античних авторів.

Кирило Туровський — відомий церковний діяч, єпископ у м. Турові — набув популярності своїми повчаннями, урочистими словами, молитвами. Із багатьох творів, що приписувалися Туровському, йому, безумовно, належить "Притча о человеческой душе и о теле" (про сліпця і хромця), "К Василию, игумену Печерському" (про безпечного царя і його мудрого радника), "Сказание о чорноризцем чине" (тобто про чернечий стан), вісім похвальних "слів", присвячених уславленню християнських свят, близько 30 молитв і два канони. В творах Кирила чимало реалістичних рис. Про це можна судити з притчі про людську душу і тіло (або про сліпця та хромця), що написана між 1160—1169 рр. Вона є гострим викривальним памфлетом проти ростовського єпископа Федора (Федорця), а можливо, і проти князя Андрія Боголюбського.

Книжники Києво-Печерського монастиря дбали не лише про авторитет Київської Русі, а й про авторитет своєї обителі — оплоту християнства та осередку письменства. Вони вели літопис діяльності своєї братії, збирали перекази і легенди про життя і подвиги угодників, поширювали їх серед прихожан і прочан. Від початку монастиря і до XII ст. легенд про печерських отців назбиралось чимало, їх було об'єднано в тематичний збірник, що дістав назву "Києво-Печерський патерик". В основу цього збірника лягло листування киево-печерських ченців Симона і Полікарпа.

Для давньоруської літератури є характерним і такий жанр, як па-

ломництво, тобто опис подорожей до різних релігійних центрів — Константинополя, афонських монастирів, Палестини. За переказом, до Афона подорожували Антоній, майбутній засновник Печерського монастиря, а у 1062 р. в Палестину подорожував ігумен Києво-Печерський Варлаам.

Одним з прочан, який відвідав "святі місця" між 1106—1108 рр., був Ігумен Даниїл — виходець з Руської землі, можливо, з Чернігівщини. Свою подорож він розпочав з Константинополя, звідки морем плів до Яффи в Палестині, а потім з іншими прочанами йшов до Єрусалима. Тут він оселився в палестинському монастирі Св. Савви, де прожив 16 місяців. Даниїл не тільки оглядав легендарні пам'ятки біблійної історії, а й зробив ґрунтовний опис усього, що бачив, відтворивши топографію середньовічної Палестини, записав чимало легенд і апокрифічних сказань. Його твір — "Житє и хождение Даниила Руськия земли игумена" перейнятий ідеєю глибокого патріотизму, любові до рідної землі. Мандруючи далеко від батьківщини, Даниїл завжди відчував себе представником Русі.

"Слово о полку Ігоревім" написано під безпосереднім враженням подій про невдалий похід весною 1185 р. на Новгород-сіверського князя Ігоря Святославича разом із об'єднаним військом його брата Всеволода та небожа Святослава проти половців. Поему, ймовірно, написано невдовзі після Ігорового походу, між 1185—1187 рр. Протограф твору в історичних катаклізмах втратився. Один із пізніших його списків було виявлено збирачем і колекціонером пам'яток давнини О.І.Мусінім-Пушкіним наприкінці XVIII ст. у

придбаному ним рукописному збірнику XVI ст. із книгосховища Спасо-Ярославського монастиря.

З рукопису було виготовлено для Катерини II копію "Слово о полку Ігоревім" з перекладом на російську мову та примітками. Тоді ж Мусін-Пушкін разом із вченими О.Ф.Малиновським та М.М.Бантис-Каменським підготував "Слово" до друку і видав його у 1800 р. окремою книжкою тиражем 1200 примірників з коментарями та примітками. У 1812 р. під час французької навали будинок Мусіна-Пушкіна у Москві згорів, а в ньому загинула і його колекція, в тому числі збірник з рукописом "Слова", а також більш як тисяча примірників пам'ятки.

Невідомий автор поеми — людина рідкісного поетичного таланту, масштабного бачення історичних процесів свого часу, знавець дружинної й книжної поезії.

Щодо конкретного імені автора "Слово о полку Ігоревім", то з приводу цього висувалися й висувуються найрізноманітніші гіпотези і версії ("премудрий книжник" Тимофій, його батько, новгород-сіверський тисяцький Рагуїл Добринич, "славетний співець" Митуса, київський тисяцький Петро Борисович тощо). Вчені О.І.Білецький, Д.С.Лихачев, Б.О.Рибаків слушно зауважували, що намагання виявити конкретне ім'я автора поеми не виходить за рамки фантастичних передбачень і пропозицій. Тому вони схильні ставити проблему авторства поеми не "поіменно", а як певної імперсональної історичної особи, сучасника зображувальних подій.

24 вересня 1198 р. відбулося урочисте освячення величної споруди

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Видубицької стіни, зведеної завдяки піклуванню київського князя майстерним будівничим Петром Милонегом.

На банкеті, влаштованому з нагоди побудови стіни, ігумен Видубицького монастиря Мойсей виголошує похвальну промову, а текст її підносить Рюрикові як дар від себе і всієї братії.

"Похвальне слово" свідчить, що Мойсей був досить начитаним, освіченим і належав до ораторської школи, що продовжувала традицію Кирила Туровського. Київський князь Рюрик Ростиславович, до якого звернена промова Мойсея, став одним з наймогутніших володарів Русі і був відданий мистецтву, будуючи церкви, монастирі та інші величні споруди, ревно піклувався про книгодрукування.

До пам'яток оригінальної літератури Київської Русі належить і досі загадковий твір, відомий як "Слово" або "Моленіє" ("Посланіє") Данила Заточника. Відомі дві основні редакції пам'ятки, яку в першій редакції називають "Слово Данила Заточника" (XII ст.), а в другій "Моленіє" ("Посланіє") Данила Заточника" (XII—XIII ст.). На сьогодні збереглося 19 списків XV—XVIII ст.

Питання про співвідношення його редакцій перебуває у стадії гіпотез. Одні дослідники вважають, що автор твору був вихідцем з південної Русі, але своє моління написав на берегах навгородського озера Лач, будучи засланий туди за якусь провину. Інші гадають, що місцем виникнення твору міг бути двір Ярослава Всеволодовича (1191—1246 рр.), який княжив у Переяславі Південному і Переяславі — Заліському, — і що саме цьому князеві адресовано

послання. Дехто відносить "Моління" до князювання Ярослава Всеволодовича (1213—1236 рр.).

Неясним лишається питання про те, хто такий Данило Заточник - автор, персонаж, реальна історична особа чи вигадана постать.

Сперечаються і про соціальне становище Данила — він називає себе і "боярським холопом", і дружинником, і "дворянином". Найімовірніше, що автором був хтось із придворних. Мабуть, Данило був світський інтелігент і належав до тієї ж категорії давніх літераторів, що й автори "Слова о полку Ігоревім", "Слова о Лазареве воскресенні".

Данило Заточник — освічена людина, добре обізнана з Біблією, збірниками типу "Стословець", "Пчола" і "Фізіолог", київським літописанням, перекладними повістями, прислів'ями і приказками, заморськими приповідками.

"Моління" Данила Заточника користувалося успіхом серед давніх книжників; зібрані в ньому афоризми зустрічаються в пізніших творах і збірниках.

На початку XIII століття у Києві, Чернігові, Галичі та інших давньоруських містах уже існували літературні осередки і школи, які культивували характерний літературний стиль історичного монументалізму і визначали своєрідність письменства Київської Русі.

У мистецтві Київської Русі **архітектурі** належало провідне місце. З нею було тісно пов'язане **образотворче мистецтво** того часу — мозаїки та фрески, а також у тій чи іншій мірі всі інші види мистецтва. Робота мозаїстів, майстрів фрескового і станкового живопису, різьбярів на камені, майстрів художнього литва підпорядковувалася архітек-

турно-художньому задумові будівничого, який передбачав синтетичне розв'язання поставленого завдання.

На спорудження церковних храмів, на утримання та оплату праці художників, різьбярів, будівничих князі, бояри та багаті купці виділяли великі кошти. Так, Володимир Святославович виділив десятю частину своїх прибутків на будівництво церкви, від чого вона й дістала назву Десятинної.

В нашій уяві давньоруська архітектура ототожнюється, насамперед, з урочистими формами Софійського собору в Києві, мальовничими соборами Чернігова.

Першим відомим нам давньоруським "здателем" — будівничим — був "старійшина огородників" Ждан Микола, який зі своєю артіллю споруджував на початку XI ст. дерев'яний храм у Вишгороді.

При Софійському соборі в Києві було засновано першу на Русі бібліотеку і, як гадають, центр літописання і книгописання.

Успенський собор Печерського монастиря в Києві збудовано в 1075—1078 рр. Протягом ряду десятиліть він був зразком для давньоруського церковного будівництва. Внутрішнє оформлення храму, і зокрема виконання мозаїк, тривало до 1089 року. Києво-Печерський патерик називає одним з авторів мозаїк руського художника Аліпія. Монастир мав власні майстерні для виготовлення мозаїчної смальти.

Печерський монастир на початку XII ст. являв собою архітектурний комплекс з кількома кам'яними будівлями. Так, у 1108 році на кошти князя Гліба Всеволодовича збудували пам'ятну трапезну палату.

Давньоруські літописи інколи згадують найталановитіших і най-

досвідченіших будівничих, серед них київського архітектора Петра Милонєга — "художника, мастера не проста", який у 1180—1200 роках збудував величезну підпірну стіну під Видубицьким собором.

На кошти князя Рюрика Ростиславича, який, за свідченням літопису, "имел любов ненаштну о зданиях", було збудовано церкву Апостолів у Білгороді біля Києва (1197 р.), про яку літопис пише: "высотой же и величеством и прочим украшением всем див удоблен...", і Василівську церкву на Новому дворі в Києві (1198 р.).

У палітрі софійських мозаїк нараховується близько 140 різновидностей (градацій) кольору.

В північній вежі Софійського собору розміщена фреска "Музиканти".

З літописів відомі імена таких архітекторів: Коров Якович, Петро Милонєг, які були не тільки вільними людьми, а й займали досить високі щаблі тогочасної соціальної ієрархії. Митці починають відігравати значну роль у громадському житті міста.

Монументальне мистецтво на Русі з'являється з проникненням у середовище нашого народу християнської релігії.

Глибокий карб київська малярська школа відбила й на оздобленні рукописів — мініатюри, орнаменти й заставки.

Стародавні рукописні книги коштували дуже дорого, оскільки вони були з пергаменту, а сам процес писання книги кольоровими мініатюрами був дуже трудомістким, забирав багато часу і вимагав високої майстерності переписувачів і художників.

Найдавнішою відомою пам'яткою книжкового мистецтва Київської Русі є **Остромирово євангеліє**, що

його написав у 1056—1057 роках дяк Григорій для новгородського посадника Остромира, родича київського князя Ізяслава.

Остромирово євангеліє являє собою пергаментний рукопис, написаний у два сповпці великим уставом. Всю книгу багато і з великим смаком оздоблено рамочками і заставками з різнокольоровим рослинним орнаментом на золотому тлі. Заглавні літери (ініціали) рукопису схожі на коштовні перегородчасті емалі київських майстрів-ювелірів. Вгорі літери оздоблено зображеннями людських голів, намальованих у профіль. Жіноче обличчя у верхній частині одного з ініціалів відзначається життєвістю і майстерністю виконання. Старече обличчя на другій літері сповнене сили й енергії, що підкреслюють вигін брів, закручені вуса і довга борода.

Багато літер книги прикрашено малюнками фантастичних звірів, подібних до зображень настінних фрескових розписів Київської Русі. Такою, наприклад, є літера, увінчана головою химери, схожою на собачу голову з розкритою пащею і висунутим язиком. Нижній закуток великої літери "В" виконано у вигляді масивного крилатого дволапого чудовиська з орнаментально-рослинним хвостом. Стилізована рослинна орнаментация також має деякі спільні риси з монументальним настінним живописом київського Софійського собору.

Найцікавішими з художнього боку є три мініатюри Остромирового євангелія з зображенням євангелістів Іоанна, Луки і Марка.

На першій мініатюрі подано Іоанна з його учнем Прохором. Іоанн стоїть, молитовно простягнувши руки до орла (його символ), який тримає

сувій, а Прохор на задньому плані сидить за низеньким столиком. Фігури передано суто живописною манерою. Деякі прийоми наближають мініатюру до творів монументального живопису. Всю композицію вписано в квадрифолій (чотирилишник), облямований золотою смугою, покритою рослинним орнаментом.

На мініатюрі, де зображено Луку, винятковою насиченістю кольору і разом з тим великою чіткістю і злагоженістю деталей відзначається центральна частина. Постать євангеліста розташована з лівого боку. Лука стоїть, молитовно піднісши руки, звертаючись у бік тельця (його символ), що держить розкритий сувій. Перед євангелістом стоїть стіл з письмовим приладдям. Біля столу — пюпітр з розгорненою книгою. На другому плані — будівля з плоским дахом і аркою, що спирається на колони. Передача руху і моделювання постаті Луки, її пропорції близькі до зображень євангелістів на мозаїках Софійського собору. Обидві пам'ятки були створені майже одночасно у 40-х і 50-х роках XI століття, тому цілком ймовірно, що і мозаїсти і мініатюристи належали до однієї школи.

Художні прийоми в мініатюрах із зображенням Луки і Марка зовсім інші, ніж у першій, з зображенням Іоанна. Фігури, обличчя, руки Луки і Марка передано площинно, тонкими золотими лініями, які відмежовують один колір від іншого і цим схожі на перегородчасті емалі, якими славилася Київська Русь.

Різне рішення мініатюр — живописне першої та більш графічне другої й третьої — наводять дослідників на думку, що мініатюри створили два художники.

Цікаві малюнки на полях рукопису Ізборника 1073 р., які уособлюють знаки зодіаку. На одному з них зображено "стрільця" — символ, що прийшов на Русь із Стародавньої Греції. Але зображуючи цей знак зодіаку, художник показує стрільця у вигляді руського воїна в довгій сорочці з підібраними полами. Особливо виразне його обличчя — з довгим волоссям і широкою бородою, воно схоже на обличчя звичайного русича середнього віку.

Очевидно, навколишнє життя підказало, як відтворити інший знак зодіаку — "діву". Художник зобразив круглолиду рум'яну руську дівчину з довгим пишним волоссям у головному уборі — кокошнику. На ній — кофточка з короткими рукавами. У правій руці вона тримає берло. У лівій — сувій.

В художньо-стилістичному відношенні в мініатюрах Трірської псалтирі (1078—1087 рр.) спостерігається поєднання русько-візантійських і романських форм. Манера виконання говорить про те, що їх створювали три художники. Так, у першій мініатюрі один з них, можливо, фрескіст, намалював монументальну постать апостола Петра, в якій багато романтичних рис.

Приписаний до фігури Петра портрет родини князя Ярополка, а також "Різдво Христове", "Розп'яття" та мініатюру з зображенням Христа, що вінчає Ярополка й Ірину, очевидно, виконав інший художник (тут помітно поєднання візантійських і романських рис).

У мініатюрі з зображенням богоматері на престолі типу Печерської (тобто пов'язаної з Києво-Печерським монастирем) можна вбачати руку слов'янського, можливо руського майстра.

Щодо місця виконання мініатюр Трірської псалтирі думки дослідників розходяться. Вважають, що мініатюри могли бути виконані в Луцьку чи Володимирі-Волинському або ж у монастирі св. Якова на Дунаї. Останнє місце є найвирогіднішим, бо там найшвидше могло статися злиття суперечливих форм романського і русько-візантійського мистецтва.

Прикладне мистецтво слов'янських племен періоду формування держави Київська Русь характеризувалося глибоким прагматичним мисленням, утилітарністю і не було схоже на сучасне декоративне оформлення речей. Середньовічний майстер створював форму і орнамент речей, які набували символіки відповідно до ритуальної цінності і зразка.

Відомі імена деяких майстрів ужиткового мистецтва Київської Русі. Так, під час розкопок біля Десятинної церкви 1937 р. знайдено форму для відливання трибусинної серезки, що імітує зерновий і сканний візерунки, зовні на ній надрапано ім'я самого майстра — Макосимов.

Дружина великого князя Рюрика Ростиславича — Анна сама вишивала і для своєї сім'ї, і для оздоблення Видубицького монастиря. Про Анну — сестру Володимира Мономаха, відомо, що вона організувала в Києві, в Андріївському монастирі, школу, де молоді дівчата вчилися вишивати золотом і сріблом.

Музика складала невід'ємну частину культури Київської Русі. Умовно можна виділити три основні напрямки тогочасного музичного життя — народну музику, професійну інструментальну музику і професійні церковні співи.

Народна музика за тих часів не записувалась (принаймні такі запи-

си науці невідомі). Уявлення про неї черпаємо з літописів та інших писемних джерел, з давніх малюнків, зображень на ювелірних виробах тощо, але головне — на підставі окреслення архаїчних рис у фольклорі східних слов'ян, насамперед в українському фольклорі.

В Київській Русі існувало професійне інструментальне мистецтво. Цілком можливо, що на Русі за тих часів у професійних колах була відома чотирилінійна система нотації, яку упорядкував італійський музикант, реформатор нотного письма Гвідо з Ареццо — сучасник Володимира Святославича і Ярослава Мудрого (дати життя — 990—1050 рр.).

Невід'ємну і дуже вагому частину музичної культури Київської Русі становили християнські церковні співи, які стали відомі на Русі ще до офіційного хрещення і після введення християнства князем Володимиром набули значного розвитку і поширення.

Мистецтва церковних співів на Русі навчали спеціальні вчителі, яких називали доместики (від латинського "начальник, поводити"). Літопис зберіг ім'я доместика Стефана, який став ігуменом Києво-Печерського монастиря після смерті Феодосія Печерського. Відомим співаком був грек Мануйло (Мануїл), що був єпископом Смоленським.

Музика Київської Русі стала тим підґрунтям, на якому розвивалася подальша українська музика, і яка вплинула на мистецтво східних слов'ян у цілому.

ВИСНОВКИ

1. За два з половиною століття свого розвитку література і мистецтво Київської Русі пройшли бурхливий шлях становлення і роз-

витку, засвоїли найістотніші жанри візантійської церковної і світської літератури, збагатилися оригінальними творами.

2. Наші пращури прийняли з Візантії не тільки церковні книги, а й чимало навчальної літератури. З Візантії прийшли до нас зразки історичної літератури у формі хронік, різні компіляції на зразок фонографів; агіографічна література; ораторсько-учительна або проповідницька література; релігійна гімнографія; зразки природничо-наукової і повістєвої літератури світського характеру. Через Візантію до нас прийшли й твори інших літератур, а також деякі зразки канонічного права і зразки літературно-релігійної критики — "індекс" книжок "істинних і ложних".

3. Література Київської Русі виробила й власні оригінальні різновиди таких жанрів як літописи, урочисті слова і церковні повчання, "хоження" і "моления".

4. Становленню елементів авторського права сприяло введення християнства на Русі, яке стимулювало зростання насамперед духовної, а потім і світської культури.

5. Через віки до нас дійшли з епохи Київської Русі автори та їхні твори (суб'єкти і об'єкти авторського права): переписане дяком Григорієм Остромирово євангеліє (1056—1057 рр.); укладений писарем Іоанном Ізборник 1073 р. та Ізборник 1076 р.; переписане писарем Олексою Лазаревичем Мстиславське євангеліє (рубіж XI—XII ст.); "Повість минулих літ" в редакціях Нестора та ігумена Сільвестра; Київський літопис, складений ігуменом Моїсеєм; повчання дітям, автобіографія, лист до Олега Святославича, Володимира Мономаха;

"Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона; "Послання" Климента Смолятича; твори Кирила Туровського; "Житіє і ходіння Данила"; анонімні "Слово о полку Ігоревім", Києво-Печерський патерик тощо, твори архітектури, живопису, книжкового мистецтва, монументального мистецтва, музичні твори.

6. Твори мистецтва Київської Русі здебільшого створювалися на замовлення, а то й за гроші окремих заможних осіб.

7. Стародавні рукописні книги коштували дуже дорого, а сам процес писання книги був трудомісткий, забирив багато часу.

Отже, в період Київської Русі не було ще об'єктивних умов для виникнення авторського права в сучасному його значенні. ♦

ЦІКАВО ЗНАТИ

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ КЛЕЙКИХ ПАПІРЦІВ ДЛЯ ЗАМІТОК (Post-it Notes)

Як показав багатолітній досвід, усі великі і маленькі відкриття та винаходи робляться випадково. Клейкі папірці з'явилися в результаті невдалого експерименту щодо посилення стійкості клею. У 1968 році співробітник дослідницької лабораторії компанії 3M намагався поліпшити якість клейкої стрічки (скотча). Він одержав щільний клей, що не всмоктувався в склеювані поверхні і зовсім не підходив для виробництва скотча. Дослідник не знав, яким чином можна використати новий сорт клею. Через чотири роки, його колега, який у вільний час співав у церковному хорі, був роздратований тим, що закладки в книзі псалмів увесь час випадали. Тоді ж він згадав про клей, що міг би закріплювати паперові закладки, не пошкоджуючи сторінок книги. У 1980 році Post-it Notes були вперше випущені в продаж.

За матеріалами: <http://www.mehanik.net.ua>

ТВОРИ, ЯКІ НЕ Є ОБ'ЄКТАМИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Олена Штефан,
*завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності АПРН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

Будь-яке законодавство виділяє деякі категорії об'єктів, що не визнаються об'єктами авторського права, тобто з погляду законодавства про авторське право є об'єктами, що не підлягають правовій охороні. За звичай законодавством про авторське право такими, що не підлягають правовій охороні, визнаються дві категорії об'єктів. По-перше, це особлива категорія творів, правова охорона яким не надається за законом. По-друге, це особлива категорія реально існуючих об'єктів, що виражаються, відображаються, втілюються у творах.

Згідно із ст. 434 ЦК України та ст. 10 Закону України "Про авторське право і суміжні права", правова охорона не поширюється в основному на наступні види об'єктів:

- офіційні документи (закони, судові рішення, інші тексти законодавчого, адміністративного і судового характеру), а також їх офіційні переклади;
- державні символи і знаки (прапор, герб, гімн, ордена, грошові й інші знаки);
- повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації, навіть якщо вони виражені, відображені, пояснені чи втілені у творі.

Повне виведення з-під правової охорони як об'єктів авторського права перерахованих об'єктів не представляється раціональним. Справа в тому, що багато таких об'єктів мають своїх авторів, імена яких відомі, за винятком об'єктів народної творчості. Всі офіційні документи, державні символи і знаки, теорії, формули, методи розробляються конкретними особами. На деякі об'єкти, перераховані вище, цілком можна поширити принципи охорони творів, створених на замовлення або у зв'язку з виконанням трудових обов'язків. Це ні в якій мірі не обмежило б їх використання, в той час як автори цих творів набули б статусу суб'єктів інтелектуальної власності. Проте зміст права інтелектуальної власності на вказані об'єкти повинні складати лише особисті немайнові права. В даний час у переважній більшості випадків автори і розробники законопроектів та інших правових документів виявляються невідомими. Надання особистих немайнових прав розробникам подібного роду творів могло б підвищити якісний рівень актів законодавства, оскільки в даний час розробники не мають ніяких прав на результати своєї праці. Зрозуміло, що деяких авторів проектів

законодавчих актів влаштовує існує положення, тому що багато законів і законодавчих актів далекі від досконалості і багато розробників не хотіли б, щоб "країна знала своїх героїв". Однак навіть у таких випадках існує відоме рішення: результат інтелектуальної, творчої діяльності може бути анонімним чи під псевдонімом, якщо його автор не бажає розкривати своє ім'я. Не цілком справедливе положення існує у відношенні інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які не підлягають правовій охороні. Як правило, закони природи і сус-пільства, теорії, формули, ідеї мають свого першовідкривача, творця і розроблювача. Безсумнівно, загальнолюдська і наукова етика, що склалася, вимагає згадування імені автора. Однак ніяких авторських прав на теорії, формули, ідеї не надається. Було б дивно, якби для оцінки "парадокса близнюків" спеціальної теорії відносності А. Ейнштейна потрібний був дозвіл спадкоємців А. Ейнштейна [1]. Тому цілком раціональне невизнання яких-небудь прав на використання таких результатів. Однак, при цьому, виявляються незахищеними особисті немайнові права авторів теорій, формул, ідей в рамках об'єктів авторського права, хоча такий захист ніяким чином не відбився б на суспільному розвитку. Іншими словами, авторам теорій, формул, ідей цілком можна було б надати особисті немайнові права — право на ім'я і право на захист репутації тощо. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів дозволяє своїм країнам-членам не надавати правову охорону офіційним текстам законодавчого, адміністративного і судового характеру

й офіційним перекладам таких текстів [2]. Закони про авторське право і суміжні права цих країн використовують надану можливість. Тому, на території держав-членів Бернської конвенції вільно розповсюджуються і відтворюються на державному, регіональному і муніципальному рівнях офіційні документи з питань підготовки правових норм, меморандуми, доповіді, звіти про парламентські дебати та ін., а також рішення юрисдикційних органів. Такі норми введені в авторське законодавство для забезпечення вільного поширення подібних документів на території держави. Разом з тим необхідно відзначити, що в деяких країнах існують певні обмеження на відтворення і поширення текстів законодавчого, адміністративного і судового характеру. Наприклад, у Республіці Беларусь для формування баз даних правової спрямованості, що містять документи законодавчого, адміністративного чи судового характеру, необхідна спеціальна ліцензія. Ліцензія потрібна і для опублікування таких творів. Введення таких обмежень на обнародування творів правового характеру передбачає контроль за якісним рівнем оприлюднених матеріалів [3].

Державні символи і знаки, згідно із положеннями національного законодавства з авторського права, також не належать до об'єктів авторського права. Варто зазначити, що такий режим не впливає а ні з Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, а ні з Угоди ТРІПС. Однак регулювання режиму правової охорони таких символів і знаків міститься в Паризькій конвенції про охорону промислової власності, відповідно до

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

якої країни Паризького Союзу погодилися "відхиляти чи визнавати недійсною реєстрацію прав і забороняти шляхом відповідних засобів використання без дозволу компетентних органів, у якості торговельних марок чи як елементів цих марок гербів, прапорів та інших державних емблем країн Союзу" [4] (п. 1а ст. 61). Пункт 3 "а" цієї ж статті регулює застосування викладених принципів, відповідно до яких зазначені позначення держави спрямовуються до ВОІВ для наступного оповіщення інших членів Паризького Союзу. Країни-члени Паризької конвенції про охорону промислової власності включають аналогічні положення у своє національне законодавство. Наприклад, відповідно до Закону України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", не допускається реєстрація прав на торговельні марки, що складаються тільки з позначень, що представляють собою державні герби, прапори й емблеми, офіційні контрольні, гарантійні і пробірні клейма, нагороди й інші знаки відмінності. Проте, такі позначення можуть бути включені як елементи, що не мають правової охорони, до торговельної марки, якщо на те мається згода відповідного компетентного органа. Зазначені положення Паризької конвенції про охорону промислової власності і національних законів спрямовані на запобігання використанню державних символів в якості торговельних марок. З іншого боку, законодавство про авторське право також визнає державні символи і знаки такими, що не підлягають правовій охороні як об'єкти авторського права. Порядок їхнього використання визначається особливим законодавством

держави як по відношенню до державного прапора, герба, гімну, державних нагород, символів та знаків державних органів, військових формувань, територіальних громад, підприємств, установ та організацій, так і до грошових і інших знаків. Наприклад, копіювання грошових чи інших знаків, а також деяких державних символів є в будь-якій країні кримінально караним діянням.

Об'єктами авторського права не визнаються повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації, навіть якщо вони виражені, відображені, пояснені чи втілені в твір. Це зроблено на тій підставі, що названі об'єкти не є творами. При цьому самі твори підлягають правовій охороні як об'єкти авторського права, а відображені в них повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації — не підлягають правовій охороні. Вказані вище об'єкти відрізняються від об'єктів авторського права. Як вже було зазначено, відповідно до ознаки змісту твору, об'єктом правової охорони може бути твір майже будь-якого змісту, оскільки для правової охорони важливою є форма вираження твору, а не його зміст. З іншого боку, для наукових, науково-технічних і багатьох інших творів головним є зміст, а форма його вираження потрібна тільки для доступного чи несуперечливого викладу змісту твору. Ненадання правової охорони повідомленням про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації, навіть якщо вони відображені чи виражені, пояснені чи втілені у твір, викликане тим, що ці об'єкти можуть знайти своє відображення у безлічі творів. Такий підхід

повністю співпадає з принципами Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Конвенції, що засновує ВОІВ, і Угоди ТРІПС. При цьому слід зазначити, що список об'єктів, які не підлягають правовій охороні, постійно розширюється.

Необхідно також розглянути роль і місце інформації в законодавстві про інтелектуальну власність. Поняття "інформації" є одним з найбільш фундаментальних понять і в той же час це досить просте поняття. Все залежить від змісту, яким наповнене дане поняття. З одного боку, теорія інформації, створена К. Шенноном, дозволила Е. Джейнсу і М. Трайбусу встановити зв'язок між інформацією й ентропією. Інформація та ентропія — це найважливіші поняття фундаментальної і прикладної науки як природного, так і гуманітарного профілю [5]. З іншого боку, зазвичай під інформацією розуміють відомості про що-небудь. Тут інформація виконує утилітарну і часто допоміжну роль, хоча цінність такої інформації, в деяких випадках, може бути дуже високою. Законодавство про авторське право має справу саме з останнім розумінням інформації, причому просто інформація як така не підлягає правовій охороні, навіть якщо вона відображена в творі. Прикладом є інформація про управління правами, тобто відомості про власників прав на об'єкти авторського права і суміжних прав та умов щодо використання таких об'єктів. Однак інформація — це не завжди лише відомості про що-небудь. Для з'ясування положення інформації в законодавстві про авторське право розглянемо найважливіші міжнародні норми, що стосуються інформації.

Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів "правова охорона не поширюється на повідомлення про новини дня чи на повідомлення про різні події, що мають характер простої прес-інформації" (п. 8 ст. 2). Іншими словами, згадана конвенція не надає правову охорону інформації, під якою розуміються повідомлення про події і новини. Угода ТРІПС встановлює, що "компіляції даних чи іншої інформації в друкованій чи іншій формі, що представляють собою підбір та розташування матеріалів, які є результатами інтелектуальної, творчої діяльності, підлягають правовій охороні як такі. Така правова охорона, що не поширюється безпосередньо на такі дані чи інформацію, не наносить збитків правам авторів кожного з творів, що містяться безпосередньо в таких даних чи інформації" (п. 2 ст. 10). В цьому положенні, як здається, міститься протиріччя: з одного боку, інформація підлягає правовій охороні як така, а з іншого боку, правова охорона не поширюється безпосередньо на таку інформацію. В дійсності ніякого протиріччя немає, а є неточність перекладу. В оригінальному тексті Угоди ТРІПС говориться, що "*compilation of data or other material, whether in machine readable or other form, which by reason of the selection or arrangement of their contents constitute intellectual creations shall be protected as such. Such protection, which shall not extend to the data or material itself, shall be without prejudice to any copyright subsisting in the data or material itself*". По-перше, фраза "інша інформація" повинна бути не в називному, а в родовому відмінку, що згодом було закріплено

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

в Договорі ВОІВ про авторське право. По-друге, допущена термінологічна неточність, оскільки англійське слово "material" зазвичай перекладається не як "інформація", а як "факти, дані, матеріал". Таким чином, норма Угоди ТРІПС могла б мати наступне формулювання: "Компіляції даних чи інших матеріалів як у електронній, так і в іншій формі, що представляють собою підбір та розташування матеріалів, які містять результати інтелектуальної, творчої діяльності, підлягають правовій охороні як такі. Така правова охорона не поширюється на самі дані чи матеріали і діє без нанесення збитків правовласнику будь-якого об'єкта авторського права, що міститься в таких даних чи матеріалах" [6]. У даному формулюванні протиріччя відсутні, оскільки підлягають правовій охороні саме компіляції, але не інформація, матеріали чи дані. З іншого боку, у цих матеріалах, даних, інформації можуть міститися об'єкти як авторського права, так і суміжних прав, що мають правову охорону. У такому випадку використання цих об'єктів, зокрема, їх включення в компіляції чи бази даних, не повинне порушувати авторське право та суміжні права, тобто включення таких об'єктів у компіляцію чи базу даних припустимо тільки з дозволу правовласника. Договір ВОІВ про авторське право містить наступну несутербачливу норму: "Компіляції даних чи іншої інформації в будь-якій формі з підбору та розміщення змісту даних та інформації являють собою результат інтелектуальної, творчої діяльності і підлягають правовій охороні як такі. Така правова охорона не поширюється на самі дані чи інформацію і не порушують

авторське право, що стосується самих даних чи інформації, що міститься в компіляції" (ст. 5). До даної статті Договору ВОІВ про авторське право була прийнята погоджена заява, відповідно до якої "обсяг правової охорони компіляцій даних (баз даних) відповідно до ст. 5 даного договору із врахуванням ст. 2 відповідає ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, так само як і відповідним положенням Угоди ТРІПС. Таким чином, міжнародні норми з питань авторського права стосовно інформації уніфіковані, що особливо підкреслено в погодженій заяві до Договору ВОІВ про авторське право, і означають тільки одне: будь-яка інформація, що представляє собою зведення чи повідомлення про об'єкти авторського права і суміжних прав, не підлягає правовій охороні. Однак варто мати на увазі, що творець інформації зобов'язаний дотримуватися права на об'єкти права інтелектуальної власності, повідомлення про які він включає в інформацію. Звичайно, прості зведення щодо об'єктів авторського права і суміжних прав не порушують цих прав. Якщо ж особа, яка опрацьовує інформацію готує анотацію чи реферат якого-небудь твору, то вона повинна мати дозвіл на таку переробку твору. Дуже важливо, що підготовлена у такий спосіб анотація чи реферат, перестають бути просто інформацією як такою, а стають об'єктом авторського права, що підлягає правовій охороні. Усе вищесказане означає тільки одне: якщо створювана інформація являє собою просто зведення про що-небудь, то вона є "просто інформацією як такою" і не підлягає правовій охороні як об'єкт

авторського права. Якщо ж створена інформація є переробкою чи включає об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, то вона перестає бути просто інформацією як такою, а стає об'єктом авторського права (анотацією, рефератом, збірником, базою даних), який підлягає правовій охороні. Отже, не підлягає правовій охороні будь-яка інформація, що не використовує об'єкти права інтелектуальної власності. Саме таким чином слід розуміти норми законодавства, відповідно до яких авторське право не поширюється на "просто інформацію як таку". Національне законодавство України в ст. 434 ЦК України, а також у п. "а" ст. 10 Закону України "Про авторське право і суміжні права" містить уточнення, що "не є об'єктами авторського права повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації". Для повноти картини необхідно відзначити, що будь-який об'єкт, створений в результаті інтелектуальної, творчої діяльності, може бути об'єктом права інтелектуальної власності, що підлягає правовій охороні. Як уже відзначалося, інформація як така не відноситься до об'єктів авторського права і суміжних прав, що підлягають правовій охороні. Закономірно виникає питання, а чи може інформація відноситися до інших об'єктів права інтелектуальної власності, що підлягають правовій охороні. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності вперше на міжнародному рівні був встановлений у Конвенції, що засновує ВОІВ. Однак, у числі об'єктів, визнаних як об'єкти права інтелектуальної власності, "інформації як такої" немає. Звичайно, можна вважати, що до "інших об'єктів пра-

ва, що є результатами інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях", відноситься інформація. Угода ТРІПС до переліку об'єктів права інтелектуальної власності включила "закриту інформацію". Іншими словами, закрита, конфіденційна, нерозкрита інформація (комерційна таємниця) визнається об'єктом права інтелектуальної власності. Під нерозкритою інформацією розуміється технічна, організаційна чи комерційна інформація (а також секрети виробництва — ноу-хау), не відома третім особам. Таким чином, нерозповсюдження правової охорони на повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації, навіть якщо вони виражені, відображені, пояснені чи втілені в твір, відповідає сучасним міжнародним нормам авторського права.

В той же час, в періодичних видання відтворюються як в оригіналі, так і у перекладі на українську або російську мови, різноманітні твори, які належать, згідно ст. 433 Цивільного кодексу України та ст. 8 Закону України "Про авторське право і суміжні права", до об'єктів охорони авторським правом: статті журналістів, літературні та наукові праці, промови, доповіді, листи, особисті замітки, інтерв'ю, а також фотографічні твори, твори архітектури, художні твори і твори ужиткового мистецтва, картографічні та інші твори.

За законодавством з авторського права правова охорона розповсюджується на матеріальну форму втілення твору (статті, промови, доповіді та ін.), а відтак можна зробити висновок, що правову охорону отримують авторське (журналістське)

викладення у статтях, оглядах та ін. повідомлень про новини дня, а бо інші факти, які мають характер звичайної інформації, які не охороняються авторським правом.

У теорії публіцистики усі твори журналістики поділяються на три великих групи: твори інформаційних жанрів; твори аналітичних жанрів; твори художньо-публіцистичних жанрів [7].

Найпоширенішим твором інформаційного жанру є замітка — стисле повідомлення про подію чи факт. Не зважаючи на те, що вона характеризується невеликим обсягом, стислим викладом події і зазвичай відсутністю аналізу чи коментарю вона може отримати правову охорону авторським правом, якщо в ній відображена майстерність журналіста у його авторській публіцистичній оцінці або інтерпретації фактів. За такою умовою замітка втрачає характер звичайної фіксації явищ або подій, а стає результатом справжнього творчого процесу [8]. Натомість, замітки із нейтральним, з боку журналіста, ставленням до факту хроніки й текстівки не можуть претендувати на охорону авторським правом.

Національне законодавство з авторського права не встановлює по-

вного, виключного переліку творів, на які не поширюється авторське право. Так, не можуть бути об'єктами авторського права твори народної творчості, автори яких невідомі. У цьому випадку в законодавстві України, як і у більшості розвинутих країн світу, твори народної творчості не охороняються законодавством про авторське право. Причина полягає не в недооцінці народної творчості і її результатів, а в тому, що правова охорона творів народної творчості нормами авторського права не може бути ефективною і повинна забезпечуватися іншими законами і впливом держави для збереження і розвитку національної культури. Автори творів народної творчості, як правило, невідомі і їх особисті немайнові права не можуть бути забезпечені, хоча самі твори і є вічними, а майнові права їх авторів давно втратили своє правове значення. На підставі саме цієї обставини в більшості країн, в яких закони про авторське право існують сторіччями, твори народної творчості вважаються суспільним надбанням і можуть вільно використовуватися будь-якою особою. ◆

Список використаних джерел:

1. Сударков С.А. Основы авторского права. — Минск, 2000. — С. 123.
2. Делия Липчик. Авторское право и смежные права/Пер. с франц.; предисловие М. Федотова. — М.: 2002. — С. 63.
3. Судариков С.А. Основы авторского права. — Минск, 2000. — С. 124.
4. Гражданское законодательство. Сборник нормативных актов. Ч. 2 / Сост. А.П. Сергеев. — М.: 1999. — С. 635.
5. Копылов В.А. Информационное право: вопросы теории и практики. — М., 2003. — С. 34—35.
6. Судариков С.А. Основы авторского права. — Минск, 2000. — С. 130—131.
7. Афанасьева К.О. Авторське право: Практик. посіб. — К.: 2006. — С. 61.
8. Стрельников Б.В. Основы публицистики. Жанры. — Минск, 1990. — С. 31.

ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА ДИСТРИБЮТЕРА

Тетяна Коваленко,
*науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності АПрН України*

Дистриб'ютер (від англ. *distribute* "розповсюджувати") — особа, що виконує функції розповсюдження інформації про продукцію та самої продукції (у відповідності до діючого законодавства), яка діє на підставі договору та яка залучає нових кандидатів для дистрибуторської діяльності. Дистриб'ютер надає послуги клієнтам Компанії з питань придбання продукції Компанії з користю для себе, займається наданням послуг та розвиває свою організацію (мережу).

Взагалі ланцюжок продажу має наступний вигляд: Виробник (*manufacturer*) > Дистриб'ютер (*distributor*) > Дилер (*dealer*) > Роздрібний торговець (*retailer, retail dealer*). Найчастіше ці ролі можуть поєднуватися, наприклад, виробник може поєднувати функцію виробництва та дистрибуції. Дилер може поєднувати функцію дрібної оптової та роздрібною торгівлі.

Як правило, виробник тільки виробляє продукцію та не працює з кінцевим споживачем та часто навіть з дилером, щоб не складати конкуренцію дистрибуторам та дилерам. Якщо виробник і працює з кінцевим споживачем, то ціна буде, скоріш за все вище роздрібною.

Дистриб'ютер придбає у виробника продукцію великим оптом, організовує логістику, центри дистрибуції, складські запаси, що є гарантією забезпечення потрібного обсягу товарів на ринку, однак, як правило, з кінцевим споживачем не працює. Дистриб'ютер продає товар торговцям напряму лише у випадку, коли він працює з великими роздрібними мережами. Дистрибутери часто беруть на себе функції просування товарів в національному або регіональному масштабі. Дистрибутер має відносно мало контрагентів, він може надавати товарний кредит.

Дилер отримує товар у дистрибутера та дрібним оптом розподіляє у роздріб. Своїх складських запасів, як правило, не має або має невелику кількість. Найчастіше взагалі торгує зі складів дистрибутера, забезпечуючи постачання товарів до роздрібною торгівлі, має багато контрагентів. Просуванням товарів дилер не займається, якщо тільки сам не торгує в роздріб. В останньому випадку, що найчастіше зустрічається в Україні, починає конкурувати зі своїми "роздрібними" клієнтами (так званий демпінг), що призводить до відмови покупки його товарів роздрібними торговцями і навіть до банкрутства.

ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ

В Україні, як і в Європі, на цей час існує велика кількість фізичних та юридичних осіб, які безпосередньо не займаються виробництвом товарів, а лише мають великі або малі мережі по продажу товарів відомих чи невідомих виробників. У зв'язку із цим виникла потреба реєстрації торговельних марок посередників (дистриб'ютерів), що знайшло своє додаткове відображення у Міжнародній Класифікації товарів і послуг (дев'ята редакція), де у порівнянні із попередніми 5-ою та 6-ою редакціями МКТП виникли такі більш розширені рубрики як "послуги постачання для інших (закуповування товарів та надавання постачальницьких послуг іншим фірмам)", представлення продуктів через засоби комунікації з метою роздрібного продажу". В європейських країнах позначення посередників між виробником та споживачем отримали назву "торговельна марка дистриб'ютера".

Торговельні марки дистриб'ютера з'явилися у Франції у ХІХ сторіччі. Першими серед них Були "Felix Potin", який мав власні заводи та вирішив розміщувати свої товари в одному місці, наприклад, замість змішаної партії товарів, цукор продавався в коробках по одному кілограму із написом "Felix Potin". Група Casino продовжила цю традицію, до середини 1970 року вона продавала овочі у консервах з назвою "Casino". Ці дистриб'ютери представляли товари, як альтернативні. Філіп Малаваль та Крістоф Бенаруа, видатні французькі аналітики у сфері маркетингу, зазначають: "За визначенням, торговельна марка дистриб'ютера є торговельною маркою, розвинутою виробництвом дистриб'ютера, які продають, але не виробляють товари. Немає необхідності, щоб ця

марка була присутня на товарах, які вона маркує. В дійсності, торговельна марка дистриб'ютера визначається послугами з вибору товарів, які мають посилення про наявність, географічну близькість та поради щодо вірогідного використання".

Всюди в Європі день за днем торговельна марка дистриб'ютера приваблює все зростаючу кількість споживачів. Згідно із соціологічними дослідженнями, проведеними у семи країнах Європи, торговельна марка дистриб'ютера є найбільш відомою та привабливою для споживачів. Відомість торговельної марки дистриб'ютера найбільш відзначають споживачі Великобританії, Іспанії та Франції. Соціологічні дослідження констатують, що відомість торговельної марки дистриб'ютера призводить до зростання покупок з цим маркуванням. Дійсно, зростаюча кількість споживачів вважають за краще купувати продукцію, марковану торговельною маркою дистриб'ютера. Торговельну марку дистриб'ютера чекає велике майбутнє. Тенденція зростання відомості товарів з таким маркуванням має місце також у Нідерландах та Німеччині у осіб до 25 років. Важливі показники вибору споживачами саме торговельної марки дистриб'ютера є наступними:

- висока якість товарів, маркованих торговельною маркою дистриб'ютера та відповідність їх ціни та якості;
- чотири з десяти європейців вважають на великий вибір товарів, маркованих торговельною маркою дистриб'ютера;
- майже чверть товарів складають товари, марковані торговельною маркою дистриб'ютера;
- у порівнянні з останніми роками все більш споживачів із серед-

нім достатком вважають за можливе купувати товари виробника, марковані торговельною маркою дистриб'ютера.

Частина ринку товарів, маркованих торговельною маркою дистриб'ютера перевищує всі рекорди. На теперішній час товари, марковані торговельною маркою дистриб'ютера, перевищують 40% ринку у чотирьох країнах — Великобританії, Німеччині, Бельгії та Швейцарії. Крім того, у Франції та Іспанії частка товарів, маркованих торговельною маркою дистриб'ютера веде до тенденції зменшення товарів, що не мають розповсюдження через дистриб'ютерську мережу.

Що таке товар, маркований торговельною маркою дистриб'ютера?

Товари, марковані торговельною маркою дистриб'ютера, включають цілий ансамбль товарів, що продаються під знаком дистриб'ютера. Ця торговельна марка може бути власною назвою дистриб'ютера або ексклюзивною назвою. У деяких випадках дистриб'ютер може приєднатися до групи власників різноманітних торговельних марок, які є виключно у розпорядженні членів цієї групи.

Які товари можуть продаватися під торговельною маркою дистриб'ютера?

Великі супермаркети, аптеки та магазини, що торгують за зниженими цінами можуть пропонувати споживачам під торговельною маркою дистриб'ютера практично всі товари. Товари з торговельною маркою дистриб'ютера пропонують широкий вибір продовольчих товарів, свіжих, консервованих, заморожених та сушених; продукцію ресто-

ранів швидкого харчування; товарів для домашніх тварин; косметику та парфумерію, медикаменти, що продаються без рецепта лікаря, подарочних товарів, товарів для прання, товарів для догляду за автомобілями тощо.

Яке навантаження несе торговельна марка дистриб'ютера?

Торговельна марка дистриб'ютера пропонує споживачу широкий асортимент якісних товарів за ціною нижчою, ніж ціна виробника. Ці товари можуть бути придбані у будь-який момент, без проведення рекламної компанії. Товари, марковані торговельною маркою дистриб'ютера гарантують їх якість, еквівалентну якості товарів виробника. Крім того, назва або логотип дистриб'ютера, який фігурує на етикетці, гарантує відповідність товару безпосередньо нормам якості товарів виробника.

Хто виробляє товари, марковані торговельною маркою дистриб'ютера?

Виробники товарів з торговельною маркою дистриб'ютера згруповані в три великі категорії:

1. Великі виробники, що виробляють товари із власними торговельними марками та торговельними марками дистриб'ютера;
2. Маленькі та середні виробники, які спеціалізуються на виробництві специфічної гами товарів і практично тільки з торговельною маркою дистриб'ютера;
3. Великі дистриб'ютери, які мають власне виробництво та забезпечують продаж товарів з власними торговельними марками.

ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ

Єдина організація обслуговування одного специфічного сектору

У 1979 році була створена Асоціація виробників торговельних марок дистриб'ютерів, яка є професійною міжнародною організацією, що сприяє промоушену торговельної марки дистриб'ютера. Офіси Асоціації знаходяться в Амстердамі та в Нью-Йорку. Асоціація нараховує більше 3 200 виробників всіх трьох категорій з усього світу.

Сектор товарів із торговельною маркою дистриб'ютера має свої власні характеристики. Торговельні марки дистриб'ютера дуже широко рекламуються у спеціальних каталогах, де зазвичай зазначені і ціни. Такі каталоги можуть бути як спеціалізованими, тобто такими, що пропонують товари певного виду, так і загальними, де пропонують різноманітні товари. Товари із торговельною маркою дистриб'ютера також широко рекламуються у повсякденній пресі, в ілюстрованих журналах, рідше на телебаченні чи радіо.

Взагалі розрізняють дві стратегії відносно торговельної марки дистриб'ютера:

- знаки-прапори, виконані у вигляді піктограми;
- знаки-вивіски, які дуже поширені серед дистриб'ютерів.

На теперішній час торговельні марки дистриб'ютера розвиваються за такими основними лініями, як розширення пропозицій, бажання задовольнити існуючі потреби споживачів. Успіх якості торговельної марки дистриб'ютера полягає, з одного боку, у частому контролі зі сторони експертів та/або споживачів, з іншого боку, у високій якості та зручності такої торговельної марки.

Ринок товарів із використанням торговельної марки дистриб'ютера у теперішній час переживає своє зростання. Це, насамперед, пояснюється гарантованою якістю та покращенням зручності придбання таких товарів. Торговельна марка дистриб'ютера — це справжня альтернатива відомим маркам завдяки низьким цінам та високій якості, можливості скорішому просуванню товарів, маркованих торговельною маркою дистриб'ютера на міжнародний ринок, де дистриб'ютер є ланцюжком серед великих підприємств.

Застосування на товарах торговельних марок дистриб'ютерів дозволяє пропонувати клієнтам товари конкуруючих виробників в одній мережі, і це, у свою чергу, дозволяє продавати їх товари за нижчими цінами. ♦

Список використаних джерел:

1. "Strategy and Management of Industrial Brands" by Philippe Malaval and Christophe Benaroya, ISBN: 9781402077531, Kluwer Academic Pub, 2004.
2. Міжнародна класифікація товарів і послуг для реєстрації знаків (Ніццька класифікація), восьма редакція, WIPO, 2001, Державний департамент інтелектуальної власності, переклад, 2001.
3. Міжнародна класифікація товарів і послуг для реєстрації знаків (Ніццька класифікація), дев'ята редакція, WIPO, 2006, Державний департамент інтелектуальної власності, переклад, 2007.
4. <http://www.ipmenu.com/country/france.htm>
5. <http://www.inpi.fr>
6. [http://fr.wikipedia.org/wiki/INPI_\(France\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/INPI_(France))
7. http://fr.wikipedia.org/wiki/Marque_commerciale

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Олександр Буров,

головний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності АПрН України, начальник відділу проблем людського фактору Державного науково-технічного центру залізничного транспорту України, доктор технічних наук

Дарія Бурова,

магістр інтелектуальної власності

Анастасія Пенська,

студент-магістр факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"

Сьогодні значну частину загального обсягу карних злочинів займає злочинність, пов'язана з використанням комп'ютерних систем та мереж. Її росту й розвитку сприяє природа даного виду злочину, що базується, перш за все, на відкритому і загальнодоступному характері мережі Internet. Так, кількість користувачів мережі Інтернет постійно зростає. В США їх 158 мільйонів, в Європі — 95, в Азії — 90, Латинській Америці — 14, в Африці — 3. У (В) Росії, за різними оцінками, кількість користувачів мережі Internet складає близько 14,6 млн. і прогнозується, що у 2008 р. цей показник сягне 40 млн. [1].

Щодо розгорнутої інфраструктури, то на сьогодні в цьому контексті Internet охоплює близько 150 країн світу. Виникненню та поширенню нових видів злочинів сприяють безкарність правопорушників, а також недостатня підготовка правоохоронних органів з питань розслідування таких злочинів.

Національна інфраструктура будь-якої держави тісно пов'язана з використанням сучасних комп'ютерних технологій. Щоденна діяльність банківських і енергетичних систем, управління рухом у повітряному просторі, транспортна мережа, швидка медична допомога знаходяться в повній залежності від надійної і безпечної роботи автоматизованих електронно-обчислюваних систем [2].

Поняття кіберзлочинності наразі є ще незвичним для правоохоронних органів, однак злочинні дії із використанням глобальної комп'ютерної мережі Internet приховують у собі величезну суспільну небезпеку. Терористичні акти в США 11 вересня 2001 року та аварія в енергетичній системі в серпні 2003 року — наочні тому приклади. Зростаючу популярність кібертероризму пояснюють ще тим, що вчинити кібертеракт набагато дешевше та простіше, ніж знайти зброю з цією самою метою.

Терористичні акти в кіберпросторі можуть здійснюватися не тільки окремими особами або терористичними групами, але й однією державою проти іншої. В цьому кібертероризм нічим не відрізняється від будь-якого іншого виду тероризму. Екстремістські угруповання, сепаратистські сили, проповідники ідей, що суперечать загальнолюдським цінностям, інтенсивно використовують сучасні технології для пропаганди своєї ідеології і ведення інформаційних воєн. Інформаційна зброя може стати ідеальним засобом для електронних терористів, що робить питання інформаційної безпеки важливим аспектом як національної, так і міжнародної безпеки.

Існують також і суб'єктивні причини комп'ютерної злочинності. Так, наприклад, спроба молодих людей реалізувати себе у створенні вірусів часто пов'язана з такими причинами, як бажання самоствердитися, "прогриміти", а також з відсутністю усвідомлених життєвих цілей.

Злочинність у сфері використання комп'ютерних технологій ("кіберзлочинність") — це явище міжнародного значення, рівень якого безпосередньо залежить від рівня розвитку й впровадження сучасних комп'ютерних технологій, мереж їх загального користування й доступу до них. Таким чином, стрімкий розвиток інформатизації в Україні несе в собі потенційну можливість використання комп'ютерних технологій з корисною метою, що певною мірою ставить під загрозу національну безпеку держави.

Історично термін "комп'ютерна злочинність" вперше з'явився в американській пресі на початку 60-х років, коли були виявлені перші ви-

падки злочинів, здійснених з використанням ЕОМ. Основні ознаки комп'ютерних злочинів були сформульовані на Конференції Американської асоціації адвокатів у Далласі в 1979 році:

- використання або спроба використання комп'ютера, обчислювальної системи або мережі комп'ютерів з метою одержання грошей, власності або послуг, під прикриттям фальшивих приводів або неправдивих обіцянок, або видаючи себе за іншу особу;
- навмисна несанкціонована дія, що має на меті зміну, ушкодження, нищення або викрадення комп'ютера, обчислювальної системи, мережі комп'ютерів або, що розміщуються в них систем математичного забезпечення, програм або інформації;
- навмисне несанкціоноване порушення зв'язку між комп'ютерами, обчислювальними системами або мережами комп'ютерів [2].

Деякі групи вчених вважають, що комп'ютерних злочинів як окремої групи злочинів в юридичному значенні не існує. Однак, вони відзначають той факт, що багато традиційних видів злочинів модифікувалися через залучення в них обчислювальної техніки, і тому говорять лише про комп'ютерні аспекти злочинів, не виділяючи їх в окрему групу. Широке розповсюдження так званого "класичного хакерства", що посягає лише на загальні відносини у сфері комп'ютерної інформації або інформаційної безпеки, часто без отримання матеріальних благ, спростувало це судження, що й спонукало законодавців ряду країн, у т.ч. Росії й Азербайджану (Глава 28 КК Російської Федерації і Глава 20 КК Республіки Азербайд-

жан "Злочини в сфері комп'ютерної інформації"), Білорусі (Глава 31 КК Республіки Білорусь "Злочини проти інформаційної безпеки"), України (Розділ XVI КК Республіки України "Злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж"), Сполучених Штатів Америки (ряд статей Глав 47, 63, 119 Вісімнадцятого Зводу законів США), інших, вносити відповідні зміни в національне законодавство [3].

Комп'ютерні злочини можна класифікувати наступним чином:

а) за об'єктом зазіхання: економічні комп'ютерні злочини; комп'ютерні злочини проти особистих прав і недоторканності приватної сфери; комп'ютерні злочини проти суспільних і державних інтересів;

б) за характером використання комп'ютерів або комп'ютерних систем: діяння, де комп'ютери є предметами злочинів (викрадення інформації, несанкціонований доступ, знищення або ушкодження файлів і обладнання і т.п.); дії, де комп'ютери використовуються як знаряддя злочину (електронні розкрадання й т.п.); злочини, де комп'ютери відіграють роль інтелектуальних засобів (наприклад, розміщення в Інтернеті порносайтів) [4].

Для інформаційних актів характерні наступні інструменти їх здійснення:

- різні види атак, що дозволяють проникнути в мережу, що атакується, або перехопити управління мережею;
- комп'ютерні віруси, у тому числі — мережеві (хробаки), що модифікують і знищують інформацію або блокують роботу обчислювальних систем;

- логічні бомби — набори команд, які впроваджуються в програму й спрацьовують за певних умов (наприклад, після закінчення певного проміжку часу);
- "троянські коні", що дозволяють виконувати певні дії без відома хазяїна зараженої системи;
- засобу пригнічення інформаційного обміну в мережах.

До теперішнього часу перелік комп'ютерних правопорушень значно розширився і включає в себе наступні види злочинів:

- незаконне використання комп'ютера з метою аналізу або моделювання злочинних дій для їх здійснення в комп'ютерних системах;
- несанкціоноване проникнення в інформаційно-обчислювальну мережу або масиви інформації з корисливою метою;
- розкрадання системного і прикладного програмного забезпечення;
- несанкціоноване копіювання, зміна або знищення інформації;
- шантаж, інформаційна блокада та інші методи комп'ютерного тиску;
- комп'ютерний шпіонаж і передавання комп'ютерної інформації особам, які не мають права доступу до неї;
- фальсифікація комп'ютерної інформації;
- розроблення і розповсюдження комп'ютерних вірусів в інформаційно-обчислювальних системах і мережах;
- несанкціонований перегляд або розкрадання інформації з банків даних і баз знань;
- недбалість при розробленні, створенні інформаційно-обчис-

ЗАХИСТ ПРАВ

лювальних мереж і програмного забезпечення, що призводить до небажаних наслідків і втрати ресурсів;

- механічні, електричні, електромагнітні та інші види впливу на інформаційно-обчислювальні системи та лінії телекомунікацій, що викликають їх пошкодження [6].

Складність у попередженні кібертероризму полягає в ряді аспектів, що характеризують його:

- латентність (скритність);
- трансконтинентальність;
- інформація, інформаційні ресурси, інформаційна техніка можуть виступати метою злочинних зазіхань, середовищем, у якому відбуваються правопорушення, а також знаряддям злочину;
- легкість знищення й зміни комп'ютерної інформації (слідів злочину) [5].

Серед трьох найпомітніших трендів у кіберзлочинності експерти назвали такі.

По-перше, зростаюча загроза національної безпеки, викликана веб-шпигунством. Зловмисники від хакерів-одинаків до добре організованих і фінансованих груп використовують мережу не тільки для фінансової, але й політичної та технологічної вигоди.

По-друге, підвищеному ризику піддаються онлайн-сервіси, користувачів яких атакують фішери, озброєні прийомами соціальної інженерії. Фішинг являє собою розсилання спаму, причому написаного так, начебто його надіслав який-небудь банк або інша серйозна організація з метою отримання важливої інформації (імена користувачів, паролі, екаунти Ids, ATM Pin'и або інформацію про кредитні картки). Зазвичай, фішингові атаки направ-

ляють отримувача на веб-сторінку, спроектовану так, що вона імітує справжній сайт організації та збирає особисту інформацію, причому найчастіше користувач навіть не підозрює, що на нього проводилась атака такого роду.

Третім трендом експерти називають появу ринку "програмних вразливостей". Під вразливістю розуміється вразливість перед порушенням політики безпеки, викликаним неправильно заданим набором правил або помилкою в програмі, що забезпечує безпеку комп'ютера. Варто відзначити, що теоретично всі комп'ютерні системи мають вразливості. Але те, наскільки великий потенційний збиток від вірусної атаки, що використовує вразливість, дозволяє розрізняти уразливості, що активно використовуються й не використовувані зовсім. Згідно з термінологією MITRE CVE, вразливість — це стан обчислювальної системи (або декількох систем), який дозволяє:

- виконувати команди від імені іншого користувача;
- одержувати доступ до інформації, закритої для даного користувача;
- показувати себе, як іншого користувача або ресурс;
- здійснювати атаку типу "відмова в обслуговуванні" [6].

В MITRE вважають, що атака, вчинена внаслідок слабкої або невірної політики безпеки, краще описується терміном "піддатливість" (exposure).

Піддатливість — це стан обчислювальної системи (або декількох систем), який не є вразливістю, але:

- дозволяє атакуючому робити збір захищеної інформації;
- дозволяє атакуючому прихову-

вати свою діяльність;

- містить можливості, які працюють коректно, але можуть бути легко використані в непередбачених цілях;
- є первинною точкою входу в систему, яку особа, що атакує може використовувати для одержання доступу до інформації.

В Україні кількість зафіксованих вітчизняними правоохоронними органами злочинів, скоєних з використанням інформаційних та комп'ютерних технологій, постійно зростає.

Зокрема, зафіксовано чисельні спроби несанкціонованого втручання з території України та з-за кордону в інформаційні комп'ютерні мережі органів державної влади й управління. Спостерігається також зростання кількості тяжких економічних злочинів, наприклад, втручання у фінансову пам'ять електронно-касових апаратів, використання спеціальних програм для ухилення від сплати податків у процесі обміну валюти тощо.

Водночас посилюється загроза використання сучасних інформаційних технологій злочинними угрупованнями терористичної спрямованості.

Однією з причин вразливості інформаційної безпеки України від зазначеної загрози є технологічне відставання. За відсутності конкурентоспроможних інформаційних технологій надається перевага технічним засобам обробки інформації та засобам зв'язку іноземного та спільного виробництва, які здебільшого не забезпечують захист інформації [8, с. 13]. Крім того, при проведенні тендерів на придбання інформаційної продукції мають місце випадки надання переваги іноземним виробникам за умов наявності вітчизняних.

Серед проблемних питань боротьби із злочинами в сфері комп'ютерних та Internet технологій в Україні можна також виділити наступні:

- 1) недосконалість законодавства і пов'язані з цим питання кваліфікації й актуальності боротьби з комп'ютерною злочинністю;
- 2) труднощі організації і проведення комп'ютерних експертиз;
- 3) труднощі проведення заходів оперативно-технічного документування злочинних дій осіб;
- 4) відсутність практики й механізмів розкриття "транснаціональних" комп'ютерних злочинів з територіально-розподіленими й нестабільними в часі слідами, а також проведення надалі слідчих дій відносно осіб, які повинні дати свідчення в якості потерпілого, підозрюваного, свідка [9].

За умов глобалізації ринків, в тому числі інформації та інновацій, виникає потреба в регулюванні загальних правил і норм. Причому це питання з площини захисту інформації як такої переходить все більше у площину захисту інформаційного змісту виробу постачальника продукту або послуг [10]. Відповідно значущість захисту прав інтелектуальної власності за нових умов глобалізації інформаційного суспільства зростатиме, потребуючи не тільки національних заходів, але й постійних консультацій на міжнародному рівні.

Такій позиції відповідає і діяльність України. Згідно до Плану заходів Уряду України з реалізації завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 рр. передбачено розроблення проекту "Інформаційного кодексу України", який повинен

забезпечити створення єдиного правового поля в інформаційній сфері, в тому числі для захисту прав інтелектуальної власності.

Висновки та рекомендації:

1. Кіберзлочинність не є суто технічною проблемою. Вона охоплює всі сфери діяльності людини в інформаційному суспільстві, включаючи інтелектуальну власність.

2. Необхідна скоординована діяльність усіх країн, направлена на протидію й боротьбу з таким небезпечним в умовах світової інформати-

зації злочинним явищем, як кібертероризм.

3. Протидія цій новій і небезпечній формі тероризму не може бути результативною без серйозної реформи правоохоронних органів і спеціальних служб, без правової та методичної допомоги з боку фахівців у сфері інтелектуальної власності. ◆

Список використаних джерел:

1. *Интернет: Россия станет №2 в Европе* — <http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2008/02/11/287595>
2. Голубев В. А. *Интервью: Компьютерная преступность — угрозы и прогнозы.* — http://www.crime-research.ru/interviews/golubev_interv06/
3. Батулин Ю. М. *Проблемы компьютерного права.* — М.: Юрид. лит., 1991.
4. Виталий Козлов *"Computer crime"? Что стоит за названием?* — <http://www.crime-research.ru/library/CCrime.html>
5. Голубев В. А., Сайтарлы Т. А. *"Проблемы борьбы с кибертерроризмом в современных условиях"* — <http://www.crime-research.org/library/e-terrorism.htm>
6. Вертузаев М. С., Попов А. Ф. *"Запобігання комп'ютерним злочинам та їх розслідування" // Право України.* — 1998. — № 1. — С. 101—103.
7. *Программные уязвимости.* — <http://hacker.bestresurs.com/hacker1.html>
8. Згуровський М. З. *Проблеми інформаційної безпеки в Україні, шляхи їх вирішення // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні: Науково-технологічний збірник.* — К., 1998.
9. Артем Корягин *"Преступность в сфере компьютерных и интернет-технологий: актуальность и проблемы борьбы с ней"* — <http://www.crime-research.ru/library/Koragin.html>
10. *Європа та глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді ЄС.* Брюссель, 26 травня 1994 р.

НЕОБХІДНІСТЬ НАБЛИЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО РІВНЯ

Сергій Ревуцький,
*завідувач сектору інновацій НДІ
інтелектуальної власності АПрН України,
кандидат економічних наук*

Аналіз розвитку економіки України за перше десятиріччя її незалежності дав підстави стверджувати, що економіка країни підходила до стадії стагнації.

Традиційні чинники економічного зростання, які спиралися переважно на мобілізацію ресурсів нагромаджених за попередній період практично вичерпано. При цьому слід підкреслити, що належних зрушень в економічній системі, які б перевели національну економіку в режим зростання, що ґрунтується на інноваційному створенні нових ресурсів, поки що не відбулося.

В Україні за умов відсутності системної інноваційної політики потенціал економічного зростання підійшов до межі вичерпання.

Тому в цей період був зроблений правильний висновок стосовно того, що економіка України далі не може розвиватися, спираючись на вже сформовану технологічну базу. Зростання може відбуватися лише деякий час — до того моменту, коли ресурсні запаси не будуть вичерпані остаточно і почнеться процес їх подорожчання. Після чого досягнуті темпи економічного зростання почнуть падати з великою швидкістю.

Якщо наша держава продовжуватиме йти цим шляхом, то це може мати негативні наслідки для неї.

Про це свідчить те, що енергоємність важкої промисловості України у 10 разів була більша, ніж у Західній Європі. На одну тону кінцевої продукції припадало (за виробничим циклом, починаючи від видобутку сировини) дев'ять тонн відходів.

Частка надматеріальної збиткової продукції становила 60% внутрішнього валового продукту України [1].

З вищевикладеного випливали практичні передумови переходу економіки України на інноваційну модель розвитку, коли зростання суспільного виробництва буде здійснюватися за рахунок впровадження новітніх досягнень науки та техніки, тобто почне економічно розвиватися за рахунок інтенсивних факторів.

Нині постало питання про вичерпаність чинників екстенсивного економічного розвитку, що обумовлювало постійне посилення уваги до пошуку нових способів прискорення економічної динаміки, адекватних сучасному стану розвитку світової економіки і запровадження в Україні інноваційної моделі економічного зростання.

Перехід на інноваційну модель розвитку в стислі строки обумовлюється тим, що екстенсивні фактори зростання (а саме сприятлива кон'юнктура на світових ринках деяких товарів, можливість використання незадіяних виробничих потужностей тощо) все це повністю себе вичерпало. А тому підвищення конкурентоспроможності продукції в промисловості України є можливим лише за умови технологічного переоснащення та піднесення наукомістких виробництв.

Вперше в історії розвитку економіки України Президентом України у щорічному Посланні до Верховної Ради України в 2000 році було поставлено завдання, що стратегічним пріоритетом в економіці України повинен стати інноваційний шлях розвитку [2].

Слідом за цим, Указом Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони" від 3 лютого 2001 р. та "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку" від 20 серпня 2001 р. № 640 передбачено пріоритетні напрями інноваційної діяльності України на період до 2005 року, а також розглянуто питання удосконалення механізму державного регулювання в інноваційній сфері України.

З початку 2002 р. питання формування інноваційної політики в Україні продовжують ставати об'єктами постійної уваги керівництва країни [3]. Зокрема, визначений у Посланні Президента до Верховної Ради 2002 року "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального

розвитку України на 2002—2011 роки" [4] стратегічний курс на інтеграцію України у ЄС базується на інноваційній моделі розвитку економіки, що вимагає формування і проведення ефективної державної політики. У цьому Посланні затверджено причини і механізми структурно-інноваційної моделі розвитку та формування базових засад соціально орієнтованого ринкового господарювання. У ньому наголошується на тому, що Україна зможе посісти належне місце в Європі і в світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процес структурної перебудови економіки. Відтепер слід вважати, що офіційно економіка України, як і вся система суспільних перетворень у державі, стала на безальтернативний шлях інноваційного розвитку.

Становлення інноваційної моделі розвитку економіки України — це завдання не лише економічної політики. Йдеться про органічне поєднання політичних, гуманітарних, суспільно-психологічних та інституційних передумов, які у своєму комплексі здатні надати нових відчутних імпульсів трансформаційним процесам на інноваційних засадах.

При переході економіки України від постіндустріального шляху розвитку до інноваційної моделі розвитку змінюється ціль виробництва. При постіндустріальному шляху розвитку інвестиції являються головним чинником росту економіки країни. Тут ціль інвестицій полягає в тому, щоб будь-якими шляхами отримати прибуток від вкладених коштів.

При переході на інноваційну модель розвитку інновації стають

головним фактором розвитку економіки, а тому інвестиції перетворюються на лише інструмент або засіб інновацій.

Інновації стають головним фактором економічного зростання та основоположною ланкою в реалізації сучасної науково-технічної революції. При цьому повинні бути віднесені на другорядний план інвестиції та природні ресурси, які домінували багато років як головний фактор економічного зростання. У цьому полягає принципова різниця між ролями інвестицій та інновацій у виробничому процесі.

Таким чином, в 2000—2002 роках були зроблені лише перші важливі кроки щодо переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку. Надалі необхідна кропітка та безперервна робота для досягнення цієї мети. Такий підхід до цього питання підтверджується існуючим досвідом високорозвинених країн світу, які стали на інноваційний шлях розвитку з ринковими відносинами одразу після Другої світової війни. Тому подолати цей більш ніж 50-річний розрив у запровадженні "інноваційного мислення" в економіку можливо лише за умови проходження усіх стадій розвитку, але у прискореному темпі. При цьому, зрозуміло, що стрибком та директивними методами вирішити цю проблему не вдасться.

Впровадження інноваційної стратегії розвитку економіки України вимагає комплексного підходу до використання всіх складових соціально-економічного розвитку до яких відносяться зокрема, інтелектуальний, науково-технічний, виробничий потенціали державний, фінансово-кредитний та ринкові механізми.

Тому, перш за все, для наближення інноваційного розвитку економіки України до світового рівня необхідно проводити серйозну роботу як по розробці теоретичних, так і практичних питань щодо цієї проблеми. При цьому слід зауважити, що в Україні теоретичні питання переходу економіки країни на інноваційну модель розвитку ще не випереджають постанову з практичної діяльності в цьому напрямку. А повинно бути навпаки — наука повинна розробляти теоретичні питання практичної діяльності.

Потребує розробки теоретичних питань проблема вибору шляхів інноваційного розвитку України. Більшість фахівців вважають, що для України на сучасному етапі розвитку найбільш придатною є соціально орієнтована модель економічного розвитку з подальшою орієнтацією на лібералізацію [5].

Для України визначення довгострокової стратегії інноваційного розвитку є складною проблемою, яка потребує з'ясувати чи зможе країна реалізувати сценарій технологічного прориву в економіці для забезпечення економічного зростання, використовуючи конкретні переваги свого розвитку, механізми ринкової конкуренції, підприємницьку ініціативу та державну підтримку, чи обере інерційний шлях інноваційного розвитку, коли впровадження інновацій буде залежати лише від ініціативи підприємницького сектору економіки.

Перший шлях може призвести до успіху за умов цілеспрямованої та послідовної державної політики щодо створення ефективної національної системи. Другий шлях консервативатиме загальні тенденції економічного розвитку, що може

призвести до подальших втрат висококваліфікованого кадрового потенціалу та консервування технологічного відставання країни, надолужити яке з роками буде все важче. **Тому головним стратегічним орієнтиром інноваційного розвитку має стати стратегія технологічного прориву [6].**

Подальше зростання економіки України повинно орієнтуватись на власну відтворювальну та інвестиційну бази, спираючись на достатню ринкову основу. Це дає можливість обґрунтувати основні орієнтири для розбудови національної моделі інноваційного розвитку України.

Вже зараз в умовах глибокої кризової ситуації необхідно якомога швидше переходити до нової парадигми технологічного розвитку.

Для цього потрібно створити належні умови для інноваційної діяльності за рахунок впровадження високотехнологічних галузей промисловості, зорієнтованих на зміцнення імпорту продукції її експортом, підвищити рівень зайнятості населення та заробітної плати, щоб шляхом активізації підприємницької діяльності вийти з кризового стану в економіці та підвищити її ефективність.

А тому основним завданням розвитку економіки України в найближчий час є трансформація моделі економічного зростання з переходом до інноваційного типу розвитку і зміна характеру розвитку — з мобілізаційного на революційний з урахуванням глобальних змін на міжнародному ринку. Значення такої трансформації визначається переліком проблем, що вирішуються в світі за допомогою інновацій. В першу чергу, це завершення структурної перебудови економіки і прискорення темпів економічного зростання, досягнення високої конкурентоспроможності на світовому ринку шляхом забезпечення необхідних темпів відновлення продукції та технологій, збільшення експорту високотехнологічної продукції в його загальній структурі, поступового забезпечення необхідних темпів імпортозаміщення, розумного використання всіх необхідних ресурсів — матеріальних (і в тому числі — фінансових), природних, людських.

У площині найближчої перспективи для України є неминучим процес активного (генеруючого) типу інноваційного розвитку, що базується на залученні, реалізації на світових ринках власних інноваційних розробок імітаційного типу, що базується на засвоєнні та адаптації іноземних нововведень, їх поступової інтеграції у власну інноваційну систему.

Перехід до інноваційного розвитку економіки України вимагає значних економічних перетворень, нового спектру організаційно-економічних, правових та інституційних рішень. При цьому слід підкреслити, що поза інноваційним шляхом ми не зможемо реалізувати жодної серйозної перспективної програми соціального та економічного розвитку.

В цьому аспекті ставиться завдання щодо розробки правових норм для визначення інноваційної діяльності як важливої ланки національної політики. А це потребує подальшого розвитку національного законодавства стосовно концептуальних положень розвитку економіки країни. З цього питання зараз фахівцями висловлюється думка про необхідність розробки закону України аналогічного законам розвинених країн світу "Основи

національних інтересів України", який визначив би довгострокову стратегію розвитку з урахуванням тенденцій, закономірностей та викликів глобалізації та інтеграції в межах геоekonomіки [7].

Основний напрямок науково-технічної та виробничої діяльності підприємств України повинен полягати у розробці та залученні нової високотехнологічної продукції та технологій, що є підґрунтям прискореного інноваційного оновлення виробничого потенціалу країни.

При переході економіки України на інноваційний шлях розвитку має бути покладена орієнтація на підвищення наукоємності економіки, на забезпечення її структурної переорієнтації за рахунок випереджаючого розвитку високотехнологічних галузей, виробництво продуктів з високою часткою доданої вартості. При цьому слід зауважити, що у розвинених країнах світу частка інноваційних підприємств сягає 70%. У цих країнах 85—90% приросту валового внутрішнього продукту (ВВП) припадає на виробництво наукомісткої продукції, а економіка України розвивається без суттєвого використання результатів наукових досліджень. Частка України у світовому обсязі торгівлі наукомісткою продукцією становить близько 0,1%. Тоді як науково-технічні ресурси концентруються у невеликому числі розвинених країн: 40% належать США, 30% — Японії, 13% — Німеччині [8].

Основною причиною такого відставання України від високорозвинених країн світу є те, що її економіка поки що продовжує орієнтуватися на традиційні сектори виробництва, де функціонують третій та четвертий технологічні уклади. А

тому Україна вже переходить в ешелон "світових постачальників". В країні ще не створено умов для розвитку сектору високих технологій зі сталою позитивною тенденцією. Про це свідчать економічні дослідження вітчизняних економістів.

Так, на сьогодні, навіть у державах, які ще недавно будували соціально-економічний лад, ідентичний нашому, показник продуктивності сектору високих технологій є в 1,5—2,5 рази вищим ніж в Україні. До того ж світова частка високотехнологічної продукції сягає близько 40% загальносвітового ВВП, тоді як у нас аналогічний показник інноваційного розвитку, починаючи з кризового 1998 р., залишається на рівні 4 — 6%. З огляду на це, розробка і впровадження інноваційної моделі управління національною економічною системою мають стати головними передумовами для утвердження базових основ функціонування інноваційних перетворень в економіці України. Першочерговими завданням у цьому напрямі має бути підвищення ефективності процесу формування технологічних пріоритетів на основі розробки та застосування відповідної методології, яка б включала чіткий алгоритм процедури створення системи пріоритетів, правила і принципи його реалізації, оцінюючі критерії [9].

Враховуючи все це нагальною стає проблема модернізації економіки України, щоб підвищити технологічний рівень вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок. Це необхідно для забезпечення конкурентоспроможності порівняно з імпортними товарами як за ціною, так і за якістю. Саме це є стратегічним завданням державної інноваційної політики України. А тому

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

необхідно прискорити впровадження в економіку України елементів п'ятого та шостого технологічних укладів. Це стане важливим кроком у напрямку наближення нашої країни до високорозвинених країн світу, де вже відпрацювали та встановили нові нормативні та технологічні стандарти.

Стратегія розвитку економіки України повинна бути орієнтована на освоєння базових інновацій, які дозволяють перейти до нових технологічних структур виробництва й забезпечити конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому ринку. Під впливом ринкового процесу прорив до нової технологічної моделі розвитку починається з базових продуктових інновацій, які стають імпульсом для усієї технологічної основи виробництва. Про це свідчить досвід високорозвинених країн світу. При цьому, як підкреслюється в іноземних дослідженнях, наприклад [10], пріоритет повинен бути наданий не розвитку країни на основі виробництва та інвестицій, а розвитку на основі **активізації інноваційної діяльності** у галузі базових наукоємних галузей народного господарства, що є рушійними силами розвитку економіки. Фактори виробництва та інвестицій є засобами науково обґрунтованої інноваційної діяльності, а не її метою.

В Україні на сьогодні, особливо актуальними є вивчення та узагальнення реальних механізмів перетворення нових знань у продуктові або технологічні нововведення, а також пошук нових управлінських рішень для підвищення ефективності інноваційних процесів у промисловості. Важливу роль при цьому має відігравати перехід до інноваційного розвитку економіки, який виступає у якості головного завдання з підви-

щення інноваційної активності підприємств на шляху використання в базових галузях найсучасніших досягнень науки й техніки — інформаційно-комунікаційних технологій, біотехнологій, нових матеріалів, ресурсно- та екологічних технологій тощо [11].

Тому доцільно розробити стратегію інноваційного розвитку економіки України, що базуватиметься на знаннях на перспективний період (15—20 років). Виходячи з цієї стратегії інноваційного розвитку економіки України необхідно скоригувати національні пріоритети, державні і галузеві та регіональні програми соціально економічного напрямку, також привести у відповідність до її вимог законодавство, систему державного управління тощо. Після чого високотехнологічні проекти відомих світових компаній можуть стати стимулом для підвищення технологічного рівня української економіки. Відповідно до цього підготовлено проект Указу Президента України щодо підтримки ініціативи українських підприємців під робочою назвою "Українська Силіконова долина". У рамках цього проекту на базі академічних установ та університетів п'яти регіонів України будуть створені міжнародні технологічні центри, які поєднають наукові відкриття та комерційні можливості. У результаті лише на старті 100 млн. дол. приватних інвестицій протягом перших років та понад 1,5 тисячі робочих місць стануть критерієм успішності цього проекту [12].

Ці та інші напрями інноваційного розвитку економіки України зможуть в майбутньому наблизити її до світового рівня. ♦

Список використаних джерел:

1. Святоцький О. О. "Кити, що роблять державу високоринковою" // Урядовий кур'єр — 16 травня 2001 р.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України, 2000 рік "Україна поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 — 2004 роки" // Урядовий кур'єр — 23 лютого 2000 р., №34.
3. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" (www.nau.kiev.ua); Інноваційне законодавство України. Повне зібрання нормативно-правових актів. У 3 томах. К.: 2003; Розпорядження Президента України від 23 січня 1996 р. № 17-96-рп "Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів". Інноваційне законодавство України. Повне зібрання нормативно-правових актів. Т. 1, с. 131.
4. Послання Президента України до Верховної Ради України від 30 квітня 2002 р. "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки". Інноваційне законодавство України. Повне зібрання нормативно-правових актів. Т. 1, с. 70—76.
5. О. Ланко "Інноваційна діяльність в системі державного регулювання". — К.: ІЕ НАНУ, 1999 р.
6. "Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика". — К.: "Основа", 2005.
7. Павловський М. А. "Законодательное обеспечение инновационного процесса конкурентоспособности. Тезисы докладов на Международной научно-практической конференции". // Рынок технологий: проблемы их решения, — Киев, 3—4 декабря 2003.
8. Медведкін Т.С. "Інноваційний розвиток економіки України в контексті глобалізації світового ринку" // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. — Донецьк, 2005 р.
9. Федулова Л., Пашута М. "Розвиток національної інноваційної системи України" // Економіка України, № 4, 2005.
10. Фатхудинов Р. А. "Инновационный менеджмент". — М.: ЗАО "Бизнес-школа" "Интел-Синтез", 2000.
11. "Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика". — К.: "Основа", 2005.
12. Звернення Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр, № 28, 10 лютого 2006 р.

ИМУЩЕСТВЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ: ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Евгений Ионин,
*заведующий кафедры экономического анализа
Донецкого национального университета,
доктор экономических наук, доцент*

Среди наиболее устоявшихся понятий экономики и права важное место занимают имущество и собственность, с которыми тесно связано развитие общества. Социальное осознание этих понятий заложено в философии Древней Греции и Рима. Несмотря на длительную историю имущества как объекта исследования разных наук, до сих пор не выработано единства подходов к его сущностному определению. Гражданский кодекс Украины (ГКУ) определяет имущество как "отдельную вещь, совокупность вещей, а также имущественные права и обязанности" [1, с. 72], а Хозяйственный кодекс Украины (ХКУ) дает его расширенную трактовку в сфере хозяйствования, определяя имущество как "совокупность вещей и других ценностей (включая нематериальные активы), которые имеют стоимостное определение, производятся либо используются в деятельности субъектов хозяйствования и отображаются в их балансе или учитываются в других, предусмотренных законом формах учета имущества этих субъектов" [2, с. 94].

Принципиальное отличие между кодексами наблюдается и по составу имущества: в ГКУ элементами имущества признаются вещи, имущест-

венные права и обязательства, а по ХКУ оно включает вещи и другие ценности. Определение, аналогичное последнему, содержится и в Гражданском кодексе РФ [3]. Понятие "другие ценности" расширяет рамки состава имущества, прежде всего, на величину нематериальных активов, что отражает современную парадигму развития экономических отношений постиндустриального общества, где все в большей мере факторы нематериального характера получают приоритетное влияние. Такое положение отражает изменения в структуре имущества, распределении прав собственности на него или его элементы, в формировании соответствующих обязательств, возникающих в процессе использования имущества предприятия.

В настоящее время в отечественной теории и практике наблюдается определенная несогласованность юридической трактовки терминов с их экономической интерпретацией. Примером этому является понятие "имущественное положение". Хозяйственный кодекс Украины определяет имущественное положение субъекта хозяйствования "совокупностью принадлежащих ему имущественных прав и имущественных обязательств, отражаемых в бухгал-

терском учете" [2, с. 97]. Экономическая трактовка имущества субъекта хозяйствования сводится к активам, то есть все то, что в будущем принесет экономическую выгоду.

Актуальность научного исследования вопросов, касающихся имущества и имущественного положения предприятий в Украине, определяется характером процессов приватизации и корпоратизации, отражающих смену форм собственности. Практические аспекты этого явления затрагивают процесс оценки стоимости имущества. В этой связи, актуальным является формирование комплексного понятия имущественное положение субъекта хозяйствования.

В современных определениях активов выделяется наличие трех существенных признаков: будущих экономических выгод, контроля над доступом к таким выгодам сторонних лиц, происхождение из прошлых хозяйственных операций или событий [4, с. 265]. В правовом аспекте акцент делается не на право собственности, а на возможность доступа (контроль за правом доступа) к будущим экономическим выгодам. Исследуя соотношение права собственности и имущества, необходимо признать, что отражение имущества в бухгалтерском балансе не является юридической основой признания права собственности на него.

Юридическая трактовка имущества в качестве его отличительного признака предполагает стоимостной характер и отражение в системе бухгалтерского учета и отчетности. Стоимостной характер имущества достигается путем денежного измерения и оценки в системе бухгалтерского учета. В настоящее время в экономике общепризнано, что без де-

нежного измерителя нет обобщения разнородных объектов, а без обобщения нет бухгалтерского учета как целостной системы. Достаточно точно по этому поводу высказывается Соколов Я. В.: "Вне денежной оценки нет и не может быть системы бухгалтерского учета" [5, с. 198].

В свою очередь, одним из учетных способов выражения имущества в денежном измерении является его оценка. Известные американские ученые в области бухгалтерского учета Хендриксен Э. С. и Ван Бред М. Ф. справедливо отмечают, что "нельзя учитывать объект, если нельзя его оценить" [6, с. 291]. Соколов Я. В. определяет оценку в счетоводстве как "способ перевода учетных объектов из натурального измерителя в денежный... и представляет собой воплощение принципа квантификации" [5, с. 197]. Это определение по своей сути совпадает с положением (нормой) международных стандартов учета: "Оцінка — це процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися і відображатися елементи фінансових звітів в балансі та звіті про прибутки й збитки. Це передбачає вибір певної бази оцінки" [7, с. 70].

Выбор метода оценки стоимости имущества предприятия определяется его хозяйственными интересами в конкретный момент времени и должен соответствовать действующей концепции управления. Чаще всего в качестве основы оценки предприятия принимается историческая стоимость, что соответствует концепции действующего предприятия. Если же исходить из концепции ликвидации предприятия, то оценку следует проводить по текущей стоимости.

База оценки, выбор ее варианта оказывает непосредственное влияние на стоимость имущества (активы) и финансовый результат (прибыль, убыток), отсюда и реальность исчисленных показателей, характеризующих имущественное положение субъекта хозяйствования и возможность принятия обоснованных управленческих решений. Способ оценки активов как процесс перевода учетных объектов из натуральных в денежный измеритель удачно представил К. Боулдинг. При этом он рассматривал "цены как своеобразные коэффициенты, позволяющие перевести физические объекты в стоимостную форму" [5, с. 214]. Это предопределяет возможность исчисления рыночной стоимости предприятия на основе настоящей (текущей) стоимости его будущих денежных поступлений путем дисконтирования.

Таким образом, рассматривая имущество, следует учитывать его стоимостной характер и отражение в системе бухгалтерского учета и отчетности, что, в свою очередь, предполагает соблюдение принципа единого денежного измерителя — измерение и обобщение всех операций предприятия в его финансовой отчетности в единой денежной единице. С другой стороны, важнейшей качественной характеристикой имущества, которое контролируется предприятием в результате прошлых событий, является то, что его использование должно привести к поступлению экономических выгод в будущем. Это характеризует способность генерировать денежные потоки в будущем, обеспечивать финансовую устойчивость предприятия, его жизнеспособность. Известный американский финансовый

аналитик Бернстайн Л. А. справедливо отмечает: "Ни одно предприятие не может продолжать существовать длительное время, не образуя денежные средства в результате своей деятельности" [8, с. 362].

При ведении бухгалтерского учета собственное имущество предприятия учитывается обособленно от имущества других юридических лиц. В первом случае используется система балансовых счетов, а во втором — забалансовых, которые используются для обобщения информации о наличии и движении ценностей, не принадлежащих предприятию, но временно находящихся в его пользовании, распоряжении, на хранении и пр. Деление счетов на балансовые и забалансовые связано с правом собственности на объект. Наиболее часто использование забалансовых счетов связано с учетом операционной (оперативной) аренды активов и учетом активов на ответственном хранении. В данном случае считается, что эти ресурсы не контролируются предприятием в результате свершившихся фактов хозяйственной деятельности, в то время как при финансовой аренде это условие соблюдается. Для сравнения можно привести практику США, где само понятие забалансовых счетов отсутствует. Арендованные основные средства, товары, принятые на комиссию, давальческое сырье и другие ценности, не являющиеся собственностью компании, отражаются также на балансовых счетах и, соответственно, в бухгалтерском балансе: происходит увеличение актива на величину этих ценностей, а в пассиве — возникает кредиторская задолженность.

Известно, что наступление риска ведет к нарушению непрерывности

хозяйственной деятельности, ограничивает права субъекта, вызывает снижение стоимости элементов имущества. Однако, именно имущество как совокупность средств, используемых в хозяйственной деятельности, является объектом риск-менеджмента: "один из первых рисков, который приходит на ум, когда управляющий корпорационными рисками рассуждает на тему дня, это риск утраты имущества" [9, с. 454]. Данный аспект имущества следует учитывать, принимая управленческие решения, которые ведут к изменению структуры имущественных прав и обязанностей субъекта хозяйствования.

Рассмотренные правовые и экономические аспекты управления имуществом предприятия, функционирующего в рыночной среде, в условиях концептуальной определенности целей и принципов осуществления предпринимательской де-

ятельности позволяют определить новые области и объекты управления, среди которых важное место принадлежит имущественному положению предприятия.

Развитие дефиниции "имущественное положение предприятия" посредством выделения и управления соответствующими имущественными правами и имущественными обязательствами осуществляется в контуре финансового менеджмента, где они приобретают форму операций с активами и соответствующими им обязательствами. При этом идентификация элементов имущественного положения предприятия должна осуществляться исходя из концептуально определенного механизма его оценки и места в системе финансового менеджмента.

В современной экономической литературе во множестве определений финансового менеджмента, его це-

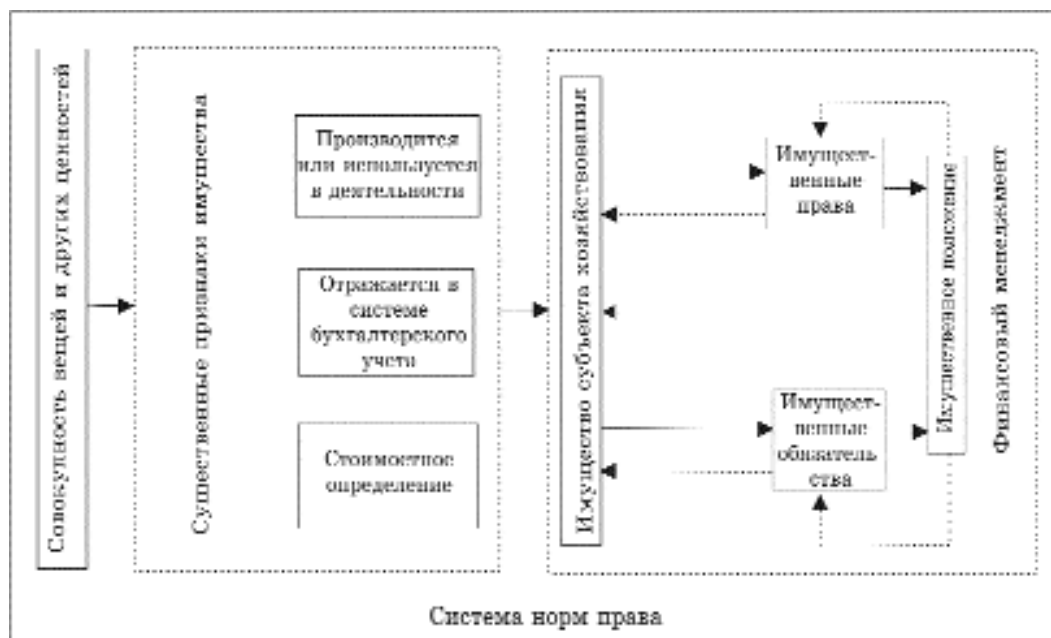

Рис.1 Экономико-правовые основы формирования и оценки имущественного положения предприятий в системе норм хозяйственного права

лей, принципов, инструментов, объектов и субъектов, функций и механизмов, систем обеспечения и т.п. в конечном счете рассматриваются относительно самостоятельные области управления финансами предприятия: активами, капиталом и его структурой, инвестициями, денежными потоками, прибылью и т.д. Однако до настоящего времени не уделялось внимание комплексному исследованию оценки имущественного положения предприятия в системе финансового менеджмента. Базовым основанием для признания данной оценки в качестве элемента системы финансового менеджмента выступает концептуальная предопределенность управления финансами предприятий приоритетом экономических интересов собственников. Последние претендуют на получение долгосрочных экономических выгод — дисконтированного чистого денежного потока, который генерирует имущество, обособленное или профинансированное за счет средств собственников предприятия. Интерес собственников трансформировался в главную цель финансового менеджмента — максимизацию их благосостояния. На этой основе в общую систему управления предприятием привносится новый принцип систематической оценки имущественного положения предприятия с учетом решений финансового, инвестиционного и производственного характера.

Определение имущественного положения предприятия как синергетически взаимоувязанного комплекса имущественных прав и имущественных обязательств в контурах финансово-правовых ограничений позволяет рассматривать его в качестве объекта финансового менедж-

мента, интегрирующего результаты управления по параметрам отдельных сфер финансов предприятия (активов, капитала, инвестиций) и процессов (денежных потоков, риск-менеджмента, финансовой безопасности). При этом характеристика предприятия как объекта финансового менеджмента дополняется и усиливается параметрами его имущественного положения, что существенно влияет на перспективы экономического развития предприятия.

Понятие имущественное положение следует рассматривать в двух основных плоскостях: юридической и экономической. Это связано с тем, что предпринимательство в современном государстве имеет не только экономическую природу, но и осуществляется в режиме правового регулирования, поэтому, к оценке имущественного положения следует подходить с учетом взаимодействия норм права и принципов экономики.

Определение понятия "имущественное положение предприятия" на основе объединения юридической и экономической составляющих осуществления предпринимательской деятельности в системе норм права дало возможность разработать концептуальные подходы к обоснованию системы критериев оценки. Их основу составляет идентификация "критерия" по принципу способности создания классифицированных по качественным признакам структурных элементов имущественного положения предприятия.

Внедрение его юридической составляющей с целевой функцией гарантирования прав собственности базируется на определенной системе имущественных прав и обязательств. Их качественные характе-

ристики отображаются в экономическом блоке через соответствующие группы критериев:

- имущественные права определяются по критериям имущественной массы, объемов продажи, финансовых результатов и денежных потоков;
- имущественные обязательства — через ликвидность, платежеспособность и финансовую устойчивость (рис. 2).

При таком подходе к оценке имущественного положения обеспечивается реализация концепций непрерывной деятельности, устойчивого развития и разработки основ бухгалтерского учета и финансовой отчетности. На этой основе устойчивое развитие предприятия обеспечивается при условии воспроизводства на циклической основе в долгосрочном периоде всех элементов имущественных прав с соответствующим уровнем обязательств.

Базовую функциональную взаимозависимость между ними создают объемы деятельности, которые определяют соотношение финансовых результатов и платежеспособности предприятия. Существенным фактором, влияющим на это соотношение является выбранная предприятием модель учетной политики, которая может привести к "разрыву" между объемом чистой прибыли и сальдо денежных потоков. Долгосрочность существования такой ситуации приводит к неплатежеспособности предприятия.

Среди инструментов регулирования этого процесса целесообразно использовать показатель уровня монетизации прибыли, то есть оценка степени его наполнения денежными средствами, через который обеспе-

чивается связь между результатами реализации имущественных прав предприятия и способностью выполнения его имущественных обязательств (рис. 3).

Отправной точкой в построении системы критериев оценки имущественного положения выступает стоимость имущества, среди множества видов определения которой по критерию признания активов в балансе базовое значение имеет балансовая стоимость, соответствующая концепции непрерывности деятельности и соответственно исторической стоимости. Предпосылками формирования стоимости выступают имущественная обособленность субъекта хозяйствования и осуществление им хозяйственной деятельности, за счет использования имущества и связанных с ним имущественных прав, критериями реализации которых выступают: объем продажи, прибыль и денежные потоки, объединяя юридическую и экономическую составляющие имущественного положения.

Установление зависимости состава имущественных обязательств от источников формирования имущества стало основанием методического обеспечения их аналитической оценки по концептуально определенным критериям ликвидности, платежеспособности и финансовой устойчивости. Юридическое понятие обязательств основывается на том, что одна сторона должна совершить определенные действия, а другая вправе требовать от обязанной стороны осуществления этих действий.

Бухгалтерская трактовка исполнения обязательств исходит из уменьшения объемов ресурсов субъекта хозяйствования в случае выполнения контрактов или договоров. При этом ресурсы определяются как

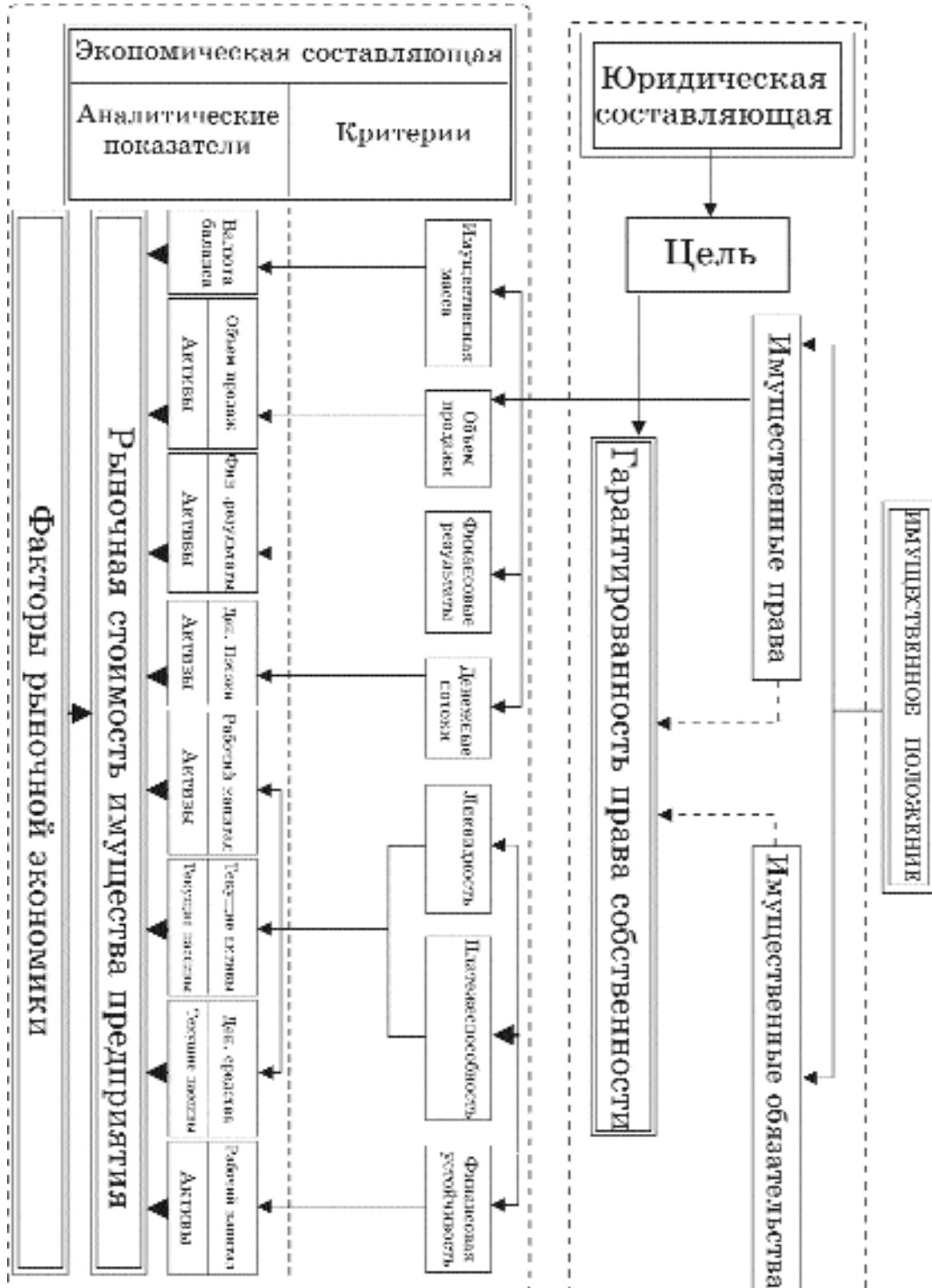

Рис. 2. Концепция оценки имущественного положения предприятия

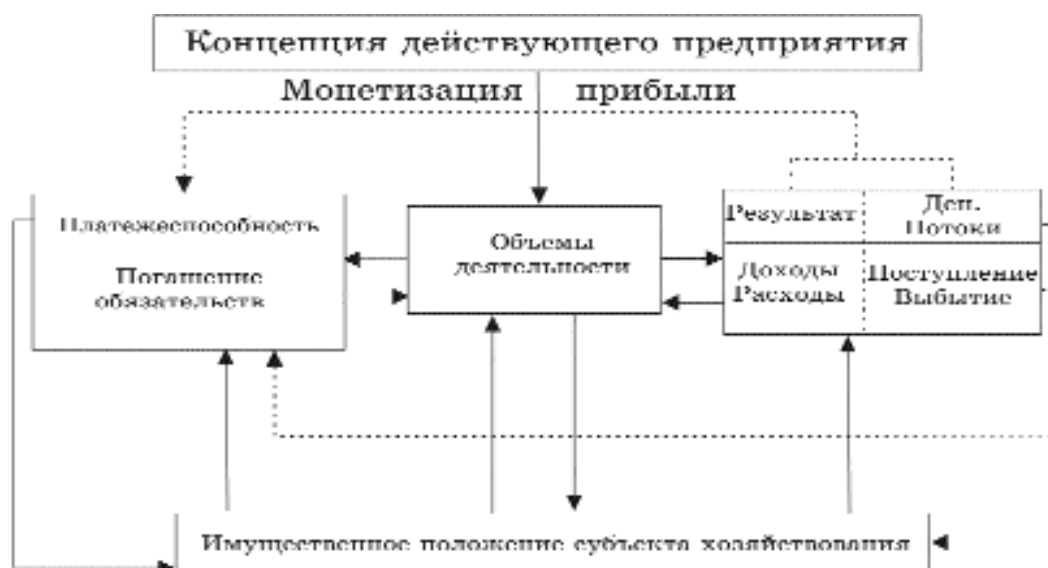

Рис.3 Взаимодействие важнейших элементов определения имущественного положения субъекта хозяйствования

денежные средства, запасы, необоротные активы, возможности, источники, т.е. обязательства представляют собой требования в отношении активов предприятий, расчеты по которым должны привести к оттоку активов, а значит к уменьшению имущества.

Способами погашения обязательств могут быть: оплата денежными средствами, передача других активов, оказание услуг, замена данного обязательства другим, преобразование данного обязательства в капитал. Среди них преобладает оплата денежными средствами, что вытекает из характера рыночных отношений и функции денег, как средства платежа.

Важнейшим признаком, отражающим степень и качество исполнения имущественных обязательств, является платежеспособность, которая предопределяется ликвидностью как состояние активов в их обороте, завершающемся получением денежных средств. В данном контексте ликвидность следует рассматривать,

как средство обеспечения платежеспособности. Платежеспособность и ликвидность соотносятся как понятия, определяющие состояние и готовность: состояние связано с внутренней характеристикой объекта, а готовность подвержена действию внешних факторов, например, наличие конкретных сроков выполнения обязательств.

Величина обязательств предприятия тесным образом связана с финансовой устойчивостью, которая предопределяется сохранностью и наращиванием собственного капитала. С увеличением доли собственного капитала в источниках формирования имущества доля обязательств уменьшается и, соответственно, снижается риск их непогашения. Увеличение заемных средств в источниках формирования имущества приводит к увеличению обязательств, что может негативно отразиться на платежеспособности, в то время как увеличение собственного капитала, уменьшая объем обязательств, укрепляет ее. Таким образом, обяза-

ТОВАРНІ ЗНАКИ

тельства находятся в обратной зависимости от собственного капитала, а платежеспособность в прямой зависимости от собственного капитала.

Рассмотренные принципиальные подходы используются в системе критериев оценки выполнения предприятием его имущественных обязательств следующим образом:

- 1) ликвидность — это способность активов обращаться в денежную форму, для обеспечения последующих платежей;
- 2) платежеспособность — это способность субъекта хозяйствования выполнять свои обязательства;
- 3) финансовая устойчивость — это независимость субъекта хозяйствования от внешних источников.

Указанные критерии представляют собой совокупность взаимосвязанных элементов, качественно характеризующих определенную сторону данной подсистемы. Качественные характеристики критериев раскрываются с помощью системы обобщающих и частных показателей, детализирующих их. При их формировании учтены ключевые параметры законодательного определения имущества, зависимость укрепления имущественного положения от увеличения объемов продаж, отношение которого к средней стоимости активов выступает в качестве обобщающего показателя и характеризует количество оборотов имущества за анализируемый период. Частными показателями являются отношение продажи к основным производственным фондам (фондоотдача), отношение продажи к оборотным активам (коэффициент оборачиваемости), характеризующие эффективность их использования.

Показатель чистой прибыли определен в качестве обобщающего пока-

зателя финансовых результатов, который детализируется в частных показателях. Кроме них рассчитываются показатели отношения чистой прибыли к инвестициям, собственному капиталу, количеству простых акций и ряд других. Использование метода начислений вызывает необходимость в качестве обобщающего показателя использовать абсолютную величину чистого денежного потока по всему предприятию, отношение чистого денежного потока (денежный результат) к средней стоимости активов, что представляет рентабельность имущества на кассовой основе. Его положительные значения по операционной деятельности свидетельствуют о прибыльности и, соответственно, финансовой устойчивости предприятия.

Кроме того, обобщающим показателем выступает соотношение чистого денежного потока и чистой прибыли, представляющее коэффициент монетизации финансовых результатов. Путем детализации обобщающих показателей денежных потоков сформирована система частных показателей: отношение, соответственно, входящего и исходящего денежных потоков к активам или другой базе; отношение входящего и исходящего денежных потоков и наоборот; отношение чистого денежного потока к входящему и исходящему потоку.

Обобщающими абсолютными показателями ликвидности и платежеспособности выступают: рабочий капитал и денежные средства (статическая величина). В группу относительных входят: отношение рабочего капитала к активам, отношение текущих активов к текущим пассивам, которые отражают способность субъекта хозяйствования к выполнению своих потенциальных обязательств, а также отношение денеж-

ных средств к текущим пассивам. Частными показателями являются: отношение рабочего капитала к продаже, к собственному капиталу, к текущим активам и к текущим пассивам, к производственным фондам; отношение дебиторской задолженности и краткосрочных финансовых инвестиций к текущим пассивам; отношение материальных оборотных активов к текущим пассивам и др. Реальную платежеспособность характеризует отношение денежных средств к текущим обязательствам с учетом конкретных сроков платежей.

Таким образом, в оценке имущественного положения необходимо учитывать взаимодействие норм пра-

ва и принципов современной рыночной экономики. Правовой регламент имущественного положения субъекта хозяйствования устанавливает совокупность имущественных прав, обязательств и порядок их отражения в бухгалтерском учете и отчетности. Экономическое определение имущественного положения базируется на его юридической трактовке и детализируются посредством системы критериев и экономических показателей. Критерий является мериллом оценки, принципом признания имущественного права или обязательства с позиций наличия или отсутствия других определенных качественных характеристик. ◆

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Украины. — Х.: ООО "Одиссей", 2003. — 432 с.
2. Хозяйственный кодекс Украины. — Х.: ООО "Одиссей", 2003. — 232 с.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации: Офиц. текст: Ч. 1—2. / Юрид. фирма "Контракт" Междунар. неправительств. об-ния "Союз юристов"; Вступ. ст. В.Ф. Яковлева, [с. III — XVIII]. — М.: Юрид. фирма "Контракт", 1996. — XVIII, 443 с.
4. Мэтьюс М. Р., Перера М. Х. Б. Теория бухгалтерского учета: Учеб. для студентов вузов / Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. — М.: ЮНИТИ; Аудит, 1999. — 664 с.
5. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 496 с.
6. Хендриксен Элдон С., Ван Бреда Михаэл Ф. Теория бухгалтерского учета / Пер. с англ. пятого изд. И. А. Смирновой; Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 576 с.
7. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. — 1272 с.
8. Бернштейн Л. А. Анализ финансовой отчетности: Теория, практика и интерпретация / Пер. с англ. О. В. Скачковой и др. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 624 с.
9. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент: Полный курс: В 2 т. / Пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева; СПбУЭФ; Высш. шк. экономики. — СПб.: Экон. шк., 1997. — Т. 2. — 1997. — 672 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Світлана Грицуленко,
старший викладач кафедри економіки підприємства та
корпоративного управління, Одеська національна
академія зв'язку імені О.С. Попова

У сучасному суспільстві на перше місце в якості домінуючих факторів виробництва виходять нематеріальні ресурси, такі як: знання, вміння, освіта та кваліфікація працівників; інформаційні та управлінські системи; права на винаходи, корисні моделі, торговельні знаки; стосунки з клієнтами тощо, об'єднані у категорію "інтелектуальний капітал" (ІК). Глибоке проникнення ІК у виробництво змінює його характер, забезпечує зростання ефективності. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання, пов'язані з теоретичними та практичними принципами реалізації концепції ІК.

Аналіз літературних джерел показав, що дана проблема знаходить своє віддзеркалення в роботах іноземних і вітчизняних науковців [1—8]. Однак залишаються недостатньо дослідженими питання з визначення сутності та ефективності використання ІК. Вирішення останнього пов'язано з вивченням закономірностей розвитку нематеріальних активів (НМА). Це стосується, насамперед, наукоємної, високотехнологічної інфокомунікаційної сфери, що володіє специфічними, неречовинними ресурсами — інформацією та знаннями.

Мета статті — розкриття методологічних і економічних засад ІК як виробничо-соціальної категорії та виявлення закономірностей розвитку НМА як форми обліку ІК підприємства.

В останні роки на тлі стрімкого становлення нової "інтелектуальної" економіки виникла необхідність систематизувати накопичений досвід з вивчення ІК. З методологічних позицій, як наукова економічна категорія "ІК" почав досліджуватися недовго, з 90-х років ХХ ст., тому в економічній літературі є багато істотних відмінностей у її трактуванні.

Перші спроби дати визначення ІК через розкриття його структури зробили Едвінсон і Мелоун, які систематизував його склад, виділивши дві категорії: "людський капітал" (ЛК) — сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей службовців компанії, використовуваних під час виконання її поточних завдань, моральні цінності компанії, культура праці й загальний підхід до справи та "структурний капітал", до якого вчені відносять програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти на винаходи, все те, що допомагає працівникам реалізувати свій виробничий потенціал, а

також стосунки компанії з клієнтами. Тобто в інтерпретації учених ІК — це сума капіталів людського й структурного [1]. Таке трактування ІК через відсутність економіко-теоретичного обґрунтування не дозволяє виділити його у вигляді узагальненої економічної категорії.

Більш вдалим є функціональне визначення Х. Макдональда: ІК — це "... знання, які є в організації й можуть бути використані для одержання різних переваг перед конкурентами" [2, с. 57]. Тут позначено контури ІК як економічної категорії: знання працівників компанії, що забезпечують переваги перед конкурентами, здатні породжувати нову вартість. Однак віднесення до ІК тільки знань звужує це поняття, залишаючи за межами такі об'єкти, як клієнти компанії, торговельні марки, лояльність, структуру управління.

Термінологічний підхід викладений Е. Брукінгом: ІК — це "термін для визначення нематеріальних активів без яких компанія не може існувати" [3]. Тут за винятком віднесення ІК до НМА, більш ніяк не розкривається його категоріальна економічна сутність. Але вчений більш виважено підходить до розкриття структури ІК, справедливо виділяючи інтелектуальну власність (ІВ) як одну з його категорій, що містить винаходи, корисні моделі, торговельні марки, комп'ютерні програми й ін., і є невід'ємною частиною господарської діяльності сучасного підприємства.

Російський учений Б. Леонтьєв розвиває позиції Л. Едвінсона, виділяючи людський, структурний і клієнтський капітали (КлК). Однак до КлК він відносить досить різні елементи — клієнти, канали

збуту, прихильність бренду та об'єкти ІВ [4]. Тоді як "КлК" — це стосунки зі споживачами, постачальниками й інвесторами компанії. Вкладені в нього гроші й зусилля дають позитивні результати.

Вітчизняні дослідники в даній сфері теж мають значні напрацювання. Так, О. Бутнік-Сіверський розглядає ІК з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [5]. Тобто базова функція ІК — це створення нової вартості, що дозволяє розглядати його як узагальнюючу економічну категорію.

А. Кендюхов, аналізуючи структуру ІК, указує на необґрунтованість виділення рядом авторів поняття "структурний капітал". Він виділяє "інфраструктурний капітал", що містить інтелектуальні ресурси, виконуючі допоміжну функцію в структурі ІК (інформаційні технології, мережні системи зв'язку, управлінські процеси, організаційна структура) [6].

Дослідження нових понять має велике теоретичне й практичне значення. Але вже тепер необхідно зробити ряд критичних зауважень. По-перше, вимагає більш глибокого дослідження гносеологія ЛК. З теорії К. Маркса відомо, що в ринковій системі робоча сила є товаром, що має вартість і споживчу вартість [7]. В сучасній термінології ЛК, а по К. Марксу — перемінний капітал — це не що інше, як вартість робочої сили, що виражається в її ціні чи заробітній платні. Вона складається із суми вартостей споживчих товарів, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. У споживанні робочої сили чи в процесі труда, якщо він відбувається за

середніх суспільно-нормальних умов, людина створює нову вартість, втілену в товарах, що складається з двох частин: еквіваленту вартості робочої сили і додаткової вартості. Споживча вартість робочої сили полягає у здатності виробляти додаткову вартість, що привласнюється власником засобів виробництва. На величину створеної вартості і, особливо на співвідношення між цими частинами, впливає продуктивність та інтенсивність праці, особливо якщо їхнє підвищення має місце на окремому підприємстві. Саме у прагненні отримати більшу частину додаткової вартості і, так званої надлишкової вартості, полягає імпульс сучасного технічного прогресу. Застосування сучасних інфокомунікаційних технологій з широким використанням інтелектуальних ресурсів забезпечує стрімке зростання продуктивності праці і виступає необхідною умовою росту додаткового продукту. Цей фактор є первинним ефектом використання ЛК. Вторинним, але не менш важливим ефектом нової робочої сили є здатність людини в ході виробничої діяльності всі складові елементи (засоби праці і його інтелектуальні складові) інтегрувати в єдину систему, що дає ефект синергії, виражений у додатковій величині вартості і підвищеній якості вироблених товарів і послуг. З цього приводу сьогодні набуває значення якість робочої сили, здатність людини створювати й ефективно використовувати сучасні засоби інфокомунікаційних технологій.

По-друге, подальшого визначення потребує структура ІК. Заслугує схвалення, виділення й розкриття структури ЛК, КЛК, ІВ. Очевидно, правильно, що таку складову ІК, як "інфраструктурний капітал", бачать

у системах управління й інформаційних системах. Але навряд чи вдалим є об'єднання їх в одну категорію. Наприкінці ХХ ст. світова цивілізація вступила на шлях створення інформаційного суспільства, у якому зв'язок і інформатика здобувають особливе значення. В інформаційному суспільстві відбувається зміна самого поняття "інформація" і її ролі в суспільстві. Вона одержує статус 4-го після землі, капіталу й праці фактору економічного відтворення і стає основою всіх виробничих відносин. Це дає підстави виділити в одну з основних категорій ІК "інфокомунікаційний капітал" (ІфК), що містить інфокомунікаційні технології й послуги. Вкладені в нього кошти шляхом посилення інтелектуального потенціалу особистості, підвищують віддачу ЛК, служать джерелом створення ефективної системи керування інноваційними підприємствами в процесі створення нововведень. Питання системи управління вимагають постійного удосконалювання. Творчий потенціал підприємства при некваліфікованому підході може зникнути, а при правильному управлінні виявити себе на повну силу. У ринковій економіці без організованого й методичного застосування накопичених на підприємстві інформації та знань неможливо уявити розвиток організаційної структури виробництва, що відповідає сучасним перспективним вимогам. Тому доцільним є виділення в структурі ІК такої категорії як "управлінський капітал" (УК), що включає: філософію управління; корпоративну культуру й ділове співробітництво; системи підготовки й перепідготовки кадрів; системи управління ІВ; системи наукових і

проектних підрозділів; організаційну структуру. Отже у структурі ІК на сучасному етапі розвитку суспільства й економіки, варто виділити п'ять елементів: ЛК, ІфК, УК, ІВ, КлК.

Третє й головне зауваження стосується такого: розглядаючи ІК, не слід ставити в один ряд людський інтелект і інтелектуальні продукти, створені ним. ІК необхідно ототожнювати з ЛК. Складові ІК неоднорідні. Незважаючи на те, що всі вони породжені людським інтелектом, одні з них існують у вигляді знань, невіддільних від людей, а інші утворюють об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможності фірми. Основна відмінність між складовими ІК полягає в тому, що ЛК, будучи невлотимим фактором, невіддільним і невідчужуваним від носіїв, не може бути скопійований, відтворений у жодній організації, в той час як ІфК, УК, КлК, ІВ можуть бути скопійовані, відтворені чи відчужені на користь іншої фірми або навіть окремої людини. Так як

ринкова вартість відчужуваних складових ІК із часом зменшується, то підвищення ринкової вартості над відновлюваною для всього ІК забезпечується ЛК. Інші ж елементи ІК можуть функціонувати тільки у взаємозв'язку з ЛК, тому що безпосередні або опосередковані їхні носії приводяться в дію знаннями й навичками людини. Тому відсутність, неналежне інвестування в розвиток людських ресурсів, неолояльне поводження працівників, їхнє звільнення призводить до знецінювання ІК підприємства.

Отже визначення сутнісних сторін ІК з економічної точки зору обумовило необхідність доповнення такого поняття як виробничо-соціальної категорії: ІК — це виробничо-соціальний комплекс таких елементів як: ЛК, ІфК, УК, ІВ, КлК, що забезпечує на новому, більш досконалому професійному і технічному рівнях виробництво продуктів і послуг, здатних конкурувати на відповідному ринку (знань, ідей, товарів, послуг). Структурна схема ІК наведена на рис. 1.1.

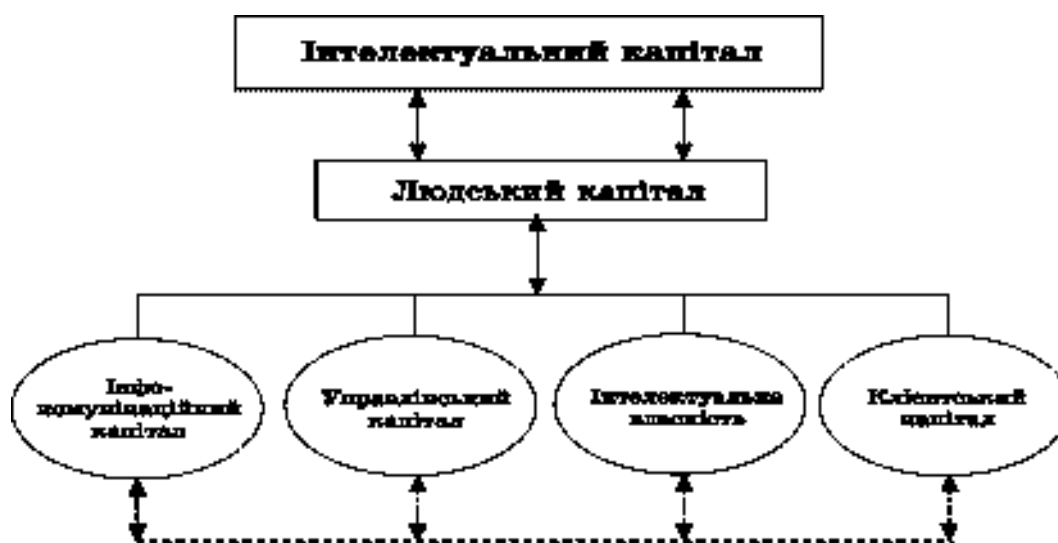

Рис. 1.1. Структурна схема інтелектуального капіталу

Щодо концепції ІК має місце порушення принципу, відомого в теорії корпоративних фінансів як закон збереження вартостей: вартість цілісної одиниці дорівнює сумі вартостей її частин. У випадку з компонентами ІК цей принцип можна використати для того, щоб приписати кожній з його частин деяку вартість. Однак для прийняття практичних рішень він нічого не дає. Щоб звернути увагу на цю важливу обставину пропонується визначити підхід до збереження вартості ІК фірми в такий спосіб:

$$ІК = ЛК \cdot (ІфК + УК + ІВ + КлК),$$

з якого стає очевидним, що зведення вартості ЛК до нуля призведе до нуля вартість усього ІК підприємства.

ІК на підприємстві, з точки зору фінансово-бухгалтерського обліку, виступає у формі НМА. В економічно розвинених країнах вивченням закономірностей розвитку НМА почали займатися набагато раніше, ніж в Україні. Відомий у цій сфері вчений Ц. Гриліхес вивів безліч емпіричних закономірностей в галузі використання ІВ, представленої на підприємстві, насамперед, сучасними технологіями. Викликає інтерес одна з економіко-математичних моделей, що застосовано для встановлення наявності залежності між НМА в частині вартості об'єктів права ІВ — інтелектуальними активами (ІА) й доходами від їхнього використання.

Відповідно до досліджень Ц.Гриліхеса, залежність між обсягом виробництва (Е) і оптимальним вкладенням у створення ІК фірми (К), що визначає ефективність використання технології, виражена фор-

мулою:

$$К = \sqrt{Е}$$

[8, с. 169—170]. Вчений показує, як має змінюватися "ІК" з ростом обсягу виробництва. Використовуючи дану залежність, за "К" приймається вартість ІА підприємства ($\Phi_{ІА}$), за "Е" — доходи від їхнього використання ($Д_{ІА}$), тоді формула Ц.Гриліхеса приймає вигляд:

$$\Phi_{ІА} = \sqrt{Д_{ІА}}, \quad (1)$$

де $\Phi_{ІА}$ — вартість інтелектуальних активів;

$Д_{ІА}$ — доходи від використання інтелектуальних активів.

Фактичні доходи від використання ІА ($Д_{ІА\text{факт.}}$), розраховуються за формулою:

$$Д_{ІА\text{факт.}} = \Phi_{ІА} \cdot К_{рес}, \quad (2)$$

де $Д_{ІА\text{факт.}}$ — доходи фактичні від використання інтелектуальних активів;

$К_{рес}$ — ресурсівдача:

$$К_{рес} = \frac{Д}{\Phi_{осн} + \Phi_{об} + \Phi_{нма} + \Phi_{оп}}, \quad (3)$$

де $Д$ — доходи основної діяльності;

$\Phi_{осн}$ — вартість основних фондів;

$\Phi_{об}$ — вартість оборотних засобів;

$\Phi_{нма}$ — вартість нематеріальних активів (у т.ч. інтелектуальних активів й інших НМА: $\Phi_{нма} = \Phi_{ІА} + \Phi_{нма-ІА}$);

$\Phi_{оп}$ — фонд оплати праці.

З урахуванням формули (1), розраховуючи вартість ІА ($\Phi_{ІА\text{розрах.}}$) залежно від фактичних доходів, отриманих від їхнього використання за формулою:

$$\Phi_{\text{ІАрозрах}} = \sqrt{\text{ДІафакт}} \quad (4)$$

де $\Phi_{\text{ІАрозрах}}$ — вартість інтелектуальних активів, розрахована залежно від фактичних доходів від їхнього використання, можна довідатися, як має змінюватися вартість ІА з ростом доходів від їхнього використання.

Далі, розраховуючи розмір доходів від використання ІА (ДІАрозрах.) залежно від індексу динаміки вартості ІА (ІІа) за формулою:

$$\text{ДІАрозрах.} = \text{ДІафакт.} \cdot \text{ІІа}, \quad (5)$$

де $\text{ІІа} = \Phi_{\text{ІАфакт.}} / \Phi_{\text{ІАрозрах.}}$,

довідаємося, як мають змінюватися доходи з ростом вартості ІА.

Величину доходів, недоотриманих компанією від використання ІА (ДІАнедоотрим.) за аналізований період, розраховують за формулою:

$$\Sigma \text{ДІАнедоотрим.} = \Sigma \text{ДІАрозрах.} - \Sigma \text{ДІафакт.} \quad (6)$$

де $\Sigma \text{ДІАрозрах.}$ — загальна сума доходів від використання ІА розрахована;
 $\Sigma \text{ДІафакт.}$ — загальна сума доходів від використання ІА фактична.

У статті наведено результати оцінки змінювання вартості ІА з ростом доходів від їхнього використання в господарській діяльності ВАТ "Укртелеком" на підставі фактичних даних за період 1999—2004 рр. (табл. 1).

Аналіз отриманих даних дозволяє виявити таке:

- віддача ІА залежно від загальних доходів носить завуальований характер, бо останні отримані від використання як нематеріальних, так і матеріальних ресурсів. Для одержання

достовірних даних з використання ІА слід застосовувати показник ресурсовіддачі (3), що дозволяє визначити величину доходів від використання ІА: $\text{ДІа} = \Phi_{\text{ІА}} \cdot \text{Крес}$;

- запропонована формула (1) вказує, що для одержання фактичних доходів від використання ІА їхня величина має бути в 10,5 разів ($193,87/183891$) менше реально задіяної;
- за існуючої величині ІА доходи від їхнього використання мають бути в 12,4 разів ($1075,2268/86,5464$) вище фактично отриманих.

Така ситуація свідчить, що ВАТ "Укртелеком" використовує об'єкти права ІВ не на повну силу, а значить володіє значними резервами для підвищення своїх доходів.

Висновки. Отже, у сучасних умовах для забезпечення ефективної роботи підприємства, його конкурентоздатної та інноваційної привабливості особливого значення набуває ІК, існуюче різноманіття понять терміна якого обумовлює подальші дослідження в цьому напрямку.

ІК на підприємстві з точки зору фінансово-бухгалтерського обліку виступає у формі НМА. Дослідження закономірностей розвитку НМА дозволило встановити залежність між їхньою інтелектуальною складовою та величиною доходів від використання. Слід відзначити, що на практиці такої простої залежності не існує, але даний висновок може бути використано у виробничій діяльності підприємств для одержання максимально можливого фінансового результату від використання об'єктів права ІВ. ♦

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 1 – Надходження від продажу ІА із виробничих дохідів від фактичного використання

Показники	Період						Індекси динаміки					
	99	00	01	02	03	04	0/0	1/0	2/1	3/2	4/3	4/0
Вартість ІА фактична, Фактум, млн. грн.	1,14	2,47	5,71	23,30	53,83	102,63	2,167	2,912	4,956	1,895	1,918	80,08
Ресурсоідація, Кінс, грн./1 грн.	0,8944	0,8089	0,4089	0,4315	0,4389	0,4608	1,014	1,086	1,553	1,008	1,062	1,186
Дохід від використання ІА фактичний, Доходум, млн. грн.	0,4386	0,9978	2,3301	12,7115	23,1701	47,2973	2,167	2,909	5,215	1,508	2,082	106,18
Вартість ІА розрахункова, Фактум, млн. грн.	0,8706	0,9389	1,8387	8,4843	4,8389	0,8766	1,487	1,538	2,384	1,360	1,426	10,39
Дохід від використання ІА розрахунковий, Доходум, млн. грн.	0,7844	2,4343	8,7380	33,8943	33,1701	57,2973	3,911	3,849	11,822	2,818	2,726	823,171
Надходження доходу від використання ІА, Діаходум	0,3146	1,4670	6,3943	39,4890	38,6389	58,2973	ΣДіаходум=388,6804					
Загальна вартість інтелектуальних активів фактична на період 1999–2004 р., млн. грн.							193,87					
Загальна вартість інтелектуальних активів розрахункова на період 1999–2004 р., млн. грн.							18,8991					
Вартість суми доходу від використання ІА фактична на період 1999–2004 р., млн. грн., ΣДоходум							86,5454					
Вартість суми доходу від використання ІА розрахунковий на період 1999–2004 р., млн. грн., ΣДоходум							1075,2368					

Список використаних джерел:

1. Эдвинсон Л., Мелоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология; Под ред. В. Иноземцева. — М.: Академия, 1999. — 1067 с.
2. Комаров И. Интеллектуальный капитал // Персонал. — 2000. — № 5. — С. 54—62.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
4. Леонтьев Б. Новая экономическая парадигма // Журнал для акционеров. — 2000. — № 12. — С. 37—43.
5. Бутник-Сиверский А.Б. Теоретические принципы интеллектуальной инновационной деятельности на предприятии // Экономика Украины. — 2004. — № 12. — С. 31—37.
6. Кендюхов А. Гносеология интеллектуального капитала // Экономика Украины. — 2003. — № 4. — С. 29—34.
7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. — Т. 1., Кн. 1.: Процесс производства капитала. — М.: Политиздат, 1983. — 905 с.
8. Козырев А. Оценка интеллектуальной собственности. — М.: Экспертное бюро, 1997. — 289 с.

РЕКОМЕНДАЦІЇ
Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 40-річчю кафедри економічної теорії ПДТУ
"ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ"
(16—18 травня 2008 р., м. Маріуполь)

Сьогодні усвідомленим фактом є переконання суспільства та держави, що альтернативи інноваційному розвитку в Україні немає. У програмних документах Президента України і Кабінету Міністрів України неодноразово зазначалося, що головним фактором стабільного економічного зростання може бути розробка інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Проте за офіційною статистикою в Україні відбувається зниження інноваційної активності промислових підприємств. Кількість промислових підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, постійно зменшується: у 1998 р. їх питома вага становила 18,7% від загальної кількості промислових підприємств, а в 2007 р. — тільки 14,2%. Скоротилася з 22,9% у 1995 р. до 11,5% у 2007 р. також частка підприємств, що впроваджують інновації.

У той час, коли в розвинених країнах світу 85—90% приросту ВВП припадає на виробництво наукомісткої продукції, економіка України розвивається без істотного використання результатів наукових досліджень. Причиною такого стану є хронічний брак фінансових ресурсів. Індикатором інноваційного розвитку країни завжди був рівень фінансування науково-технічної сфери. Питання розробки ефективного механізму фінансування інноваційного розвитку фактично дотепер залишається невирішеним. Так, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП зменшилася з 1,36% у 1996 р. до 0,93% в 2007 р.

Питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на основі інновацій стають пріоритетами сучасного розвитку. Тільки країни, які здатні забезпечити безперервну та інтенсивну конвертацію наукових знань у нові технології та товари, набувають безумовних переваг у забезпеченні економічного розвитку. Досягнення цієї масштабної, але реальної мети потребує насамперед кардинальних змін у промисловій політиці, її концентрації на найважливіших напрямках технологічного прориву, розвитку високотехнологічних галузей і наукомістких виробництв. Для вирішення цих завдань необхідне створення відповідних організаційних, економічних і правових умов, які сприяють залученню в господарський обіг результатів інноваційної та науково-технічної діяльності, комерціалізації технологій і розвитку на їх основі виробництва конкурентоспроможної продукції. Такі умови в Україні поки не створені.

У результаті виконання програми конференції та дискусій учасники конференції зазначили таке.

У сфері використання міжнародних чинників інноваційного розвитку економіки.

Участь України у міжнародній торгівлі на ринку технологій склала менше 0,2% (експорт і імпорт разом), в експорті та імпорті патентами та ліцензіями — менше 1%.

Для додання відчутного імпульсу розвитку держави й суспільства в умовах глобалізації світового ринку технологій у першу чергу доцільно:

- розробити й затвердити Стратегію інноваційного розвитку економіки України та розвитку суспільства, що базується на знаннях;
- скорегувати, виходячи із цієї стратегії, національні пріоритети, державні, галузеві, регіональні програми соціального та економічного розвитку, при-

вести у відповідність з її вимогами законодавство, систему державного управління тощо;

- розробити та ввести комплекс заходів, що стимулював би зосередження внутрішніх ресурсів держави та іноземних інвестицій насамперед в інноваційній сфері;
- ввести систему державного моніторингу стану просування України на шляху досягнення поставленої мети;
- провести всебічний технологічний аудит вітчизняних підприємств та інвентаризацію наявного науково-технічного потенціалу;
- регіоналізувати державну інноваційну політику шляхом делегування відповідних повноважень місцевим органам влади, підтримки створення в регіонах інноваційної інфраструктури;
- зорієнтувати зовнішню політику держави на більш повне використання можливостей інтеграції України у європейські та інші економічні об'єднання країн для підвищення рівня інноваційності вітчизняної економіки;
- відмовитися від практики призупинення дії законів, які передбачають стимулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності;
- здійснити диференціацію мит, податків із зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечити кредитування з елементами дотування імпорту новітніх технологій і техніки;
- гарантувати з боку держави міжнародні кредити на розвиток інноваційного підприємництва;
- створити у Торгово-промисловій палаті банк даних надійної інформації про конкурентоспроможність, можливості іноземних конкурентів, про стратегічних іноземних інвесторів великих підприємницьких проектів;
- організувати обов'язкову перепідготовку державних службовців з метою засвоєння ними основ менеджменту інноваційної діяльності.

У контексті міждержавного співробітництва необхідно активізувати розробку та затвердження нормативно-правового механізму становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки для того, щоб, синхронізуючи процеси вдосконалення законодавчих норм державного управління інноваційними перетвореннями, розпочати формування ринку наукомісткої та високотехнологічної інноваційної продукції.

У сфері використання національних чинників інноваційного розвитку:

- підвищити роль програмно-цільових методів;
- підсилити інтеграцію організацій науки, вищої школи, промислових підприємств і фінансових інститутів при реалізації загальнодержавних, регіональних і галузевих пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку;
- передбачити тісний взаємозв'язок і можливість трансферу результатів програм і проектів фундаментальних досліджень до наукових прикладних програм, а досягнення останніх — до науково-технічних та інноваційних програм і далі — до економічних, екологічних і соціальних програм і проектів;
- використовувати нові форми інтеграції організацій науки, вищої школи, промислових підприємств, створюючи інноваційно орієнтовані корпоративні структури;
- забезпечити податковим стимулюванням залучення позабюджетних коштів в інноваційну сферу, задіяти залучення інвестицій з боку промислових підприємств, банків та інших інвесторів;
- задіяти регіональні фактори інноваційного розвитку: розробляти інноваційні програми розвитку підприємств на підвідомчих територіях з реальним фінансуванням;
- у великих містах створювати фонди підтримки науково-технічної та інно-

ваційної діяльності;

- у кожному регіоні (великому місті, області) розробити систему економічних стимулів для підтримки суб'єктів інноваційної інфраструктури, інноваційних підприємств, науково-технічного потенціалу; у кожному регіоні (великому місті, області) організувати моніторинг і контроль за виконанням індикативних показників і рівнем науково-технічного й інноваційного розвитку;
- підвищити якість системи загальної освіти, забезпечити якість професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, підвищити вартість робочої сили.

У сфері стратегії інноваційного розвитку держави та регіонів:

- підвищити роль уряду у формуванні та реалізації інноваційної стратегії при одночасному сприянні інтеграції в європейські та світові економічні співтовариства;
- розробляти й затверджувати на державному та регіональному рівні інноваційні програми розвитку економіки з виділенням у них інвестиційних ресурсів, включаючи бюджетні;
- розвивати й законодавчо забезпечувати національні механізми та інструменти взаємодії влади, бізнесу та громадських організацій в інноваційній сфері, створити ефективний механізм функціонування технопарків, регіональних центрів патентно-ліцензійної роботи, експертизи інноваційних ідей тощо;
- впроваджувати сучасні інноваційні технології розвитку соціальної інфраструктури як системи реалізації соціально-економічних інтересів населення регіону;
- створювати системи кластерів, в основі яких зосереджується погодженість між діловими та адміністративними елітами регіону (взаємодія різних за величиною організацій, які пов'язані між собою корпоративними інтересами та забезпечують інноваційний розвиток, при кластерному підході найбільш ефективно);
- широко використовувати механізми, що стимулюють інноваційний розвиток (державне і приватне страхування можливих ризиків інноваційної діяльності, захист прав інтелектуальної власності, заснування спеціальних комерційних інвестиційних банків для акумулювання ресурсів).

У сфері ефективної реалізації потенціалу малого інноваційного бізнесу:

- розробити Концепцію і Програму розвитку малого інноваційного бізнесу (МІБ);
- визначити правове поле регулювання МІБ, де передбачити включення суб'єктів МІБ до ланцюжка "наука-виробництво-ринок" поряд з іншими суб'єктами — НДІ, великими виробничими підприємствами, банками, державними структурами;
- створити ефективну систему статистичного обліку й моніторингу основних напрямів діяльності малих інноваційних фірм.

На регіональному рівні передбачається адаптація загальнонаціональних програм і законодавчих актів до регіональних умов і потреб інноваційного розвитку. Тут можуть бути виділені такі пріоритетні напрями:

- розробка суб'єктами влади регіону програми розвитку МІБ на основі вивчення питань соціально-економічного розвитку регіону, прив'язка малих інноваційних фірм до особливостей конкретного регіону, підтримка створення різних структур — агентств, фондів, інформаційних центрів;
- розвиток у регіонах власних кредитно-фінансових інститутів підтримки МІБ, включаючи створення венчурних, страхових та інших спеціальних фондів, а також створення умов, що стимулюють фінансування інноваційних проектів МІБ;

- створення інфраструктури підготовки кадрів інноваційного менеджменту для потреб МІБ;
- розробка, реалізація та контроль програми розвитку МІБ у загальному контексті державної інноваційної політики й відповідно до потреб місцевого ринку;
- розвиток механізмів співробітництва малих і великих інноваційних підприємств;
- створення умов для кооперації та самоорганізації малих інноваційних фірм, максимального полегшення їх організаційно-правових проблем, надання допомоги при реєстрації, ліцензуванні, виборі форм власності.

У сфері теоретико-методологічних аспектів підвищення конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізації.

Академічному й галузевому науково-дослідному інститутам, вищим навчальним закладам зосередити дослідження за такими напрямками:

- розвиток теоретичних концепцій та положень підвищення конкурентоспроможності економіки відповідно до свого профілю;
- розробка довгострокової державної політики у сфері інновацій як головного чинника підвищення конкурентоспроможності;
- формування національної інноваційної системи як цілісного комплексу, що забезпечує реалізацію інноваційної політики і створення конкурентних інноваційних виробництв;
- удосконалення правової бази, що регулює відносини в конкурентному середовищі, включаючи конкретні форми державної підтримки суб'єктів господарювання, що сприяють розвитку конкурентних відносин в Україні.

У сфері управління інтелектуальною власністю.

- створення системи економічних стимулів, що забезпечують зацікавленість всіх суб'єктів правовідносин, в першу чергу інвесторів, творчих колективів і організацій, в створенні і залученні в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності;
- регулювання порядку обліку, інвентаризації, амортизації і оподаткування об'єктів інтелектуальної власності і інших результатів науково-технічної діяльності;
- нормативна регламентація проведення вартісної оцінки результатів науково-технічної діяльності, а також включення таких об'єктів у статутні капітали створюваних юридичних осіб;
- регламентація передачі зарубіж об'єктів інтелектуальної власності і інших результатів науково-технічної діяльності, права на які належать державі або передаються нею відповідно до укладених контрактів резидентам;
- забезпечення координації дій органів державної виконавчої влади (у першу чергу Державного комітету з інновацій та інвестицій України, МОН України, Мінпромполітики України) щодо виявлення і припинення порушень прав на результати науково-технічної діяльності, що належать державі;
- створення і функціонування системи державної підтримки комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності;
- для усунення розбіжностей між нормами бухгалтерського та податкового обліку права власності на товарний знак потрібно внести зміни в стандарти бухобліку щодо порядку амортизації витрат на створення товарного знака, згідно з Законом України "Про оподаткування прибутку підприємства".

Учасники конференції зазначають важливість розглянутих на конференції проблем не тільки для потужного промислового центру України — м. Маріуполя, Донецької області, але і в цілому для країни, враховуючи потужний інтелектуальний та технічний потенціал м. Маріуполя вважають, що було б доцільним регулярно проведення таких конференцій в майбутньому.

Бутнік-Сіверський С. О.
Майнові авторські права як
об'єкт спадкування
С. 3 — 12

Визначено які саме майнові авторські права можуть переходити у спадщину. Проаналізовано право спадкування. Запропоновано встановити в Законі України "Про авторське право і суміжні права", що право участі у реалізації проектів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та право доступу до твору образотворчого мистецтва у спадщину не переходять.

Дроб'язко В. С.
Елементи авторського права
Київської Русі
С. 13 — 27

Автор наводить цікаві факти з історії Київської Русі, розповідає про становлення та розвиток елементів авторського права. Стаття також розкриває історичні аспекти перекладної літератури та зосереджує увагу на різноманітних творах.

Штефан О. О.
Твори, які не є об'єктами ав-
торського права
С. 28 — 34

На основі аналізу чинного національного законодавства та міжнародно-правових актів у науковій статті розкривається сутність творів, які не охороняються авторським правом, а також в результаті дослідження правозастосовчої практики України та інших країн світу висвітлені сучасні тенденції меж надання творам правової охорони авторським правом.

Бутник-Сиверский С. А.
Имущественные авторские права
как объект наследования
С. 3 — 12

Выделено какие именно имущественные авторские права могут переходить по наследству. Предложено постановить в Законе Украины "Про авторское права и смежные права", что право участия в реализации проектов произведений архитектуры, садово-паркового искусства и права доступа к произведению изобразительного искусства по наследству не переходят.

Дробязко В. С.
Элементы авторского права Ки-
евской Руси
С. 13 — 27

Автор приводит интересные факты истории Киевской Руси, рассказывает про становление элементов авторского права. Статья также раскрывает исторические аспекты литературы в переводах и концентрирует внимание на разнообразных сочинениях.

Штефан Е. А.
Произведения, которые не высту-
пают объектами авторского права
С. 28 — 34

На основе анализа национального законодательства и международно-правовых актов с целью раскрытия сущности и оснований не предоставления правовой охраны авторским правом некоторым категориям произведений, а также раскрываются основные тенденции правоприменительной практике, которая сложилась в Украине и других странах, по данному вопросу.

Коваленко Т. В.

Торговельна марка дистриб'ютера
С. 35 — 38

В даній статті автор розглядає поняття дистриб'ютер, наводить його визначення та функції. Детально розповідається про таке явище як торговельна марка дистриб'ютера, які товари можуть продаватися під його торговельною маркою та хто їх виробляє тощо.

Буров О. Ю., Бурова Д. С., Пенська А. С.

Кіберзлочинність як загроза інформаційному суспільству
С. 39 — 44

В статті значна увага приділяється розгляду понять кіберзлочинність, кібертероризм, кібертерракт, історичному розвитку цих явищ. Наводиться класифікація комп'ютерних злочинів, інструменти їх здійснення та проблемні питання боротьби із даними видами злочинів.

Ревуцький С. Ф.

Необхідність наближення інноваційного розвитку економіки України до світового рівня
С. 45 — 51

У статті автор розглядає питання необхідності наближення інноваційного розвитку економіки України до світового рівня. Аналізуються актуальні передумови та перспективи переходу економіки України на інноваційну модель розвитку. Наголошується на питанні модернізації економіки задля її переходу на п'ятий та шостий технологічні уклади, які зможуть наблизити Україну до рівня високорозвинених країн світу.

Коваленко Т. В.

Торговая марка дистриб'ютера
С. 35 — 38

В данной статье автор рассматривает понятие дистриб'ютер, приводит его определение и функции. Детально рассказывается о таком явлении как торговая марка дистриб'ютера, какие товары могут продаваться под его торговой маркой и кто их изготавливает.

Буров А. Ю., Бурова Д. С., Пенская А.

Киберпреступность как угроза информационному обществу
С. 39 — 44

В статье значительное внимание уделяется рассмотрению понятий киберпреступность, кибертерроризм, кибертерракт, историческому развитию этих явлений. Приводится классификация компьютерных преступлений, инструментов их совершения, и проблемные вопросы борьбы с такого вида преступлениями.

Ревуцкий С. Ф.

Необходимость приближения инновационного развития экономики Украины к мировому уровню
С. 45 — 51

В статье автор рассматривает вопросы необходимости приближения инновационного развития экономики Украины к мировому уровню. Анализируются актуальные условия и перспективы перехода экономики Украины на инновационную модель развития. Делается акцент на вопросе модернизации экономики для ее перехода на пятый и шестой технологические устои, которые могут приблизить Украину к уровню высокоразвитых стран мира.

Іонін Є. Є.

Майновий стан підприємств: економіко-правовий аспект

С. 52 — 61

У статті розглянуто економіко-правовий аспект майнового стану підприємств. Досліджено систему критеріїв оцінки майнового стану, що характеризує майнові права і зобов'язання, та на цій основі визначає процес формування важливіших аналітичних показників, які всебічно розкривають це змістовне поняття у відповідності до законодавчої бази України.

Грицуленко С. І.

Теоретичні та практичні питання формування і розвитку інтелектуального капіталу

С. 62 — 68

Проаналізовано сутність та структуру інтелектуального капіталу, визначено підхід до збереження його вартості. Досліджено закономірності розвитку нематеріальних активів як форми обліку інтелектуального капіталу підприємства.

Ионин Е. Е.

Имущественное положение предприятий: экономико-правовой аспект

С. 52 — 61

В статье рассмотрен экономико-правовой аспект имущественного положения предприятий. Исследована система критериев оценки имущественного положения, характеризующих имущественные права и обязательства и на этой основе определяет процесс формирования важнейших аналитических показателей, всесторонне раскрывающих это емкое понятие в соответствии с законодательной базой Украины.

Грицуленко С. И.

Теоретические и практические вопросы формирования и развития интеллектуального капитала

С. 62 — 68

Проведен анализ сути и структуры интеллектуального капитала, определен подход к сохранению его стоимости. Исследованы закономерности развития нематериальных активов как формы учета интеллектуального капитала предприятия.

Наукова рада журналу:

Врублевський В.К., Демченко С.Ф., Довгерт А.С., Кузнєцова Н.С., Майданик Р.А., Малишева Н.Р., Пасенюк О.М., Патон Б.Є., Побірченко І.Г., Притика Д.М., Редько В.В., Сташис В.В., Тацій В.Я., Шемшученко Ю.С.

Редакційна колегія журналу:

Орлюк О.П. (голова редакційної колегії), Андрощук Г.О., Бутнік-Сіверський О.Б., Грошевий Ю.М., Дорошенко О.Ф. (заступник голови редакційної колегії), Дроб'язко В.С., Закалюк А.П., Захарченко Т.Г., Індукаєв В.К., Копиленко О.Л., Крупко П.М., Крупчан О.Д., Міроненко Н.М., Москаленко В.С., Нежиборець В.І., Панов М.І., Петришин О.В., Підпалов Л.В., Пічкур О.В., Святоцький О.Д., Семчик В.І., Сегай М.Я., Сидоров І.Ф., Солощук М.М., Теплюк М.О., Тихий В.П., Худолій Б.М.

Прахов Б.Г. — головний редактор

Петренко С.А. — заступник головного редактора

Засновник —

**Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності
Академії правових наук України**

Свідоцтво про державну реєстрацію:

Серія КВ № 10573 від 07.11.2005 року.

До уваги авторів та читачів

Редакція приймає рукописи статей як на електронних носіях, набраних у програмах MS Office, так і надруковані на папері.

Статті повинні бути оформлені відповідно до вимог ВАК України щодо наукових робіт, та мати рецензію.

Авторів просимо разом із матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси і контактних телефонів.

Редакція залишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, що містяться у рукописах, відповідальність несе автор.

Повторне видання статей, розміщених на шпальтах журналу “Теорія і практика інтелектуальної власності”, можливе лише за згодою редакції.

Адреса редакції: 03680, м. Київ-150, вул. Боженка, 11, корп. 4

Тел.: 228-21-36, 228-22-16

Тел/факс: 200-08-76

www.ndiiv.org.ua

e-mail: letter@i.kiev.ua

Комп'ютерна верстка — А. Гандзюра

Коректор — Л. Цикаленко

Рекомендовано до друку

Ученою радою НДІ інтелектуальної власності АПРН України, протокол № 4 від 24.06.2008 р.

Здано до набору 20.05.08. Підписано до друку 24.06.08 Формат 70x108/16.

Папір офсетний. Офсетний друк. Наклад 300 примірників. Зам. 43

Надруковано з оригінал-макета в ТОВ “Лазурит-Поліграф”, тел/факс (044) 417-21-70

04080 м. Київ, вул. Костянтинівська, 73